

ПОСІБНИК
для членів дільничних виборчих комісій
на місцевих виборах
25 жовтня 2015 року

КИЇВ
2015

**В посібнику використані посилання на нормативно-правові акти із змінами,
внесеними станом на 10 вересня 2015 року**

Організація з безпеки та
співробітництва в Європі
Координатор проектів ОБСЕ в Україні

Автор – Координатор проектів Міжнародної фундації виборчих систем (IFES) в Україні, Юлія Шипілова

Матеріали розроблені Міжнародною фундацією виборчих систем в рамках реалізації проектів міжнародної технічної допомоги «Програма реформування виборчого законодавства України» та «Посилення спроможності учасників виборчого процесу», що реалізуються за рахунок коштів та підтримки Агентства міжнародного розвитку США (USAID), Міністерства закордонних справ, торгівлі і розвитку Канади відповідно.

Матеріали надруковані в рамках проекту «Розбудова спроможності в проведенні навчання у виборчому процесі та підвищення обізнаності виборців», що виконується Координатором проектів ОБСЕ в Україні у співпраці та за запитом Центральної виборчої комісії за підтримки Міністерства закордонних справ, торгівлі і розвитку Канади, Міністерства закордонних справ Норвегії та Уряду Королівства Данія.

Зміст матеріалів є винятково відповідальністю авторів і не обов'язково відображає точку зору Міжнародної фундації виборчих систем і Координатора проектів ОБСЕ в Україні та не відображає погляди донорів проекту.

ЗМІСТ

1. Організація роботи виборчої комісії та статус члена дільничної виборчої комісії	4
2. Списки виборців	12
3. Виборчі бюлетені.....	20
4. Організація та проведення голосування	25
5. Підрахунок голосів виборців	31
6. Транспортування і передача документів до територіальної виборчої комісії	40
7. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що стосуються місцевих виборів.....	45

1. Організація роботи виборчої комісії та статус члена дільничної виборчої комісії

1.1. Система виборчих комісій з місцевих виборів

Систему виборчих комісій з місцевих виборів складають:

- 1.** Центральна виборча комісія (далі – ЦВК).
- 2.** Територіальні виборчі комісії (далі – ТВК).
  - а) виборча комісія Автономної Республіки Крим;
  - б) обласні виборчі комісії;
  - в) районні виборчі комісії;
  - г) міські виборчі комісії;
  - г) районні у містах виборчі комісії (у містах з районним поділом);
  - д) селищні, сільські виборчі комісії.
- 3.** Дільничні виборчі комісії (далі – ДВК).

1.2. Статус виборчих комісій

Виборчі комісії є спеціальними колегіальними органами, уповноваженими організовувати підготовку та проведення відповідних місцевих виборів і забезпечувати додержання та однакове застосування законодавства України про місцеві вибори (ч. 1 ст. 20 Закону).

Статус ЦВК визначається Конституцією України, Законом України "Про Центральну виборчу комісію", Законом та іншими законами України. ЦВК очолює систему виборчих комісій, які організовують підготовку і проведення місцевих виборів. ЦВК не є правонаступником ТВК (ч. 2, 5 ст. 20 Закону).

Статус ТВК визначається Законом. Повноваження ТВК поширюються на територію відповідного виборчого округу або виборчого територіального округу в межах адміністративно-територіальної одиниці стосовно відповідних місцевих виборів (ч. 2 ст. 19 Закону).

Сільська, селищна, районна в місті, міська, районна ТВК підпорядковується відповідній міській (міста з районним поділом або міста, до складу якого входять село, селище та/або інше місто), районній, обласній ТВК, яка встановлює результати місцевих виборів відповідно міської, районної, обласної ради або міського голови стосовно відповідних місцевих виборів.

ТВК є постійно діючим колегіальним органом, що в межах своїх повноважень забезпечує організацію та проведення місцевих виборів.

ТВК є юридичною особою – може виступати як самостійний учасник цивільно-правових відносин, зокрема, укладати договори про закупівлю товарів та послуг тощо (ч. 5 ст. 20 Закону).

ДВК має власну печатку, зразок якої затверджується ЦВК. ДВК не має статусу юридичної особи, а тому не має права самостійно брати участь у цивільно-правових відносинах, зокрема, укладати договори із членами ДВК, які виконують свої повноваження в комісії на платній основі (ч. 7 ст. 20 Закону).

ДВК утворюється районними, міськими (міст обласного значення), районними в місті (в містах, де створені районні в місті ради) у складі:

Таблиця 1		
Вид виборчої дільниці	Кількість виборців	Кількість членів ДВК
Мала	до 500	10-14
Середня	від 500 до 1500	12-16
Велика	більше 1500	14-18

На виборчих дільницях, де кількість виборців не більше 50-ти осіб, ДВК може утворюватися у складі голови, секретаря та 2-4-х членів комісії (ч. 3 ст. 23).

Повноваження ДВК починаються з моменту складення присяги більшістю від складу ДВК, визначеного при її утворенні, на засіданні цієї комісії. Таке засідання скликається головою ДВК і проводиться не пізніше як на другий день після дня прийняття рішення про її утворення (ч. 6 ст. 20 Закону).

Повноваження ДВК припиняються через 5 днів після дня офіційного оприлюднення результатів місцевих виборів (результатів повторного голосування). ДВК припиняє свою діяльність одночасно з припиненням її повноважень (ч. 6 ст. 20 Закону).

1.3. Повноваження дільничних виборчих комісій

Повноваження дільничної виборчої комісії:

- 1) здійснює в межах території відповідної виборчої дільниці контроль за додержанням та однаковим застосуванням законодавства про місцеві вибори;
- 2) отримує список виборців від органу ведення Державного реєстру виборців, складає список виборців у випадках, передбачених Законом, надає його для загального ознайомлення та у випадках, передбачених Законом, вносить до нього зміни;
- 3) забезпечує можливість ознайомлення виборців з відомостями про кандидатів у депутати, зареєстрованих у відповідному виборчому окрузі, та кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, а також з рішеннями, опублікованими або оприлюдненими в інший спосіб ЦВК, відповідними ТВК, власними рішеннями та повідомленнями;
- 4) завчасно вручає або надсилає кожному виборцю отримані від органу ведення Державного реєстру виборців іменні запрошення із зазначенням дати проведення місцевих виборів, адреси приміщення для голосування, часу початку і закінчення голосування;
- 5) забезпечує підготовку приміщення для голосування та виборчих скриньок;
- 6) у випадках, передбачених Законом, вносить зміни до виборчого бюлетеня;
- 7) організовує голосування на виборчій дільниці;
- 8) здійснює підрахунок голосів виборців, поданих на виборчій дільниці;
- 9) складає протоколи про підрахунок голосів виборців, поданих на виборчій дільниці;
- 10) визнає недійсним голосування на виборчій дільниці у випадках, передбачених Законом;
- 11) розглядає звернення з питань підготовки місцевих виборів, організації голосування на виборчій дільниці та в межах своїх повноважень приймає щодо них рішення;
- 12) здійснює інші повноваження, передбачені Законом та іншими законами України.

1.4. Статус та повноваження членів виборчих комісій, порядок дострокового припинення повноважень членів виборчих комісій

Статус членів ДВК визначено ст. 28 Закону.

Член ДВК на першому засіданні виборчої комісії, в якому він бере участь, в обов'язковому порядку ознайомлюється зі змістом **частин п'ятої-восьмої статті 28 Закону**, після чого складає таку присягу члена комісії:

"Я, (прізвище, ім'я та по батькові), беручи на себе повноваження члена виборчої комісії та усвідомлюючи свою високу відповідальність перед Українським народом, присягаю додержуватися Конституції та законів України, чесно і сумлінно виконувати свої обов'язки, виходячи з принципів верховенства права, законності, об'єктивності та неупередженості, забезпечувати реалізацію і захист виборчих прав громадян України".

Особа, яка склала присягу, ставить свій підпис під текстом присяги. Цей документ є невід'ємною частиною документації відповідної комісії. Члену комісії після складення ним присяги видається посвідчення за підписом голови ТВК.

Відмова скласти присягу означає відмову особи бути членом комісії.

Права та обов'язки члена ДВК:

Таблиця 2	
Член ДВК має право (ч. 5 ст. 28 Закону)	Член ДВК зобов'язаний (ч. 7 ст. 28 Закону)
брати участь у підготовці питань, що вносяться на розгляд виборчої комісії;	додержуватися Конституції України, Закону та інших законів України, зокрема з питань підготовки і проведення місцевих виборів
виступати на засіданнях виборчої комісії, ставити іншим учасникам засідання запитання щодо питань порядку денного, вносити пропозиції з питань, віднесених до повноважень комісії;	брати участь у засіданнях виборчої комісії
безперешкодно відвідувати приміщення виборчої комісії, ознайомлюватися з документами виборчої комісії, членом якої він є	виконувати рішення виборчої комісії та обов'язки, покладені на нього згідно з їх розподілом у комісії
на увільнення від виконання виробничих або службових обов'язків за основним місцем роботи на час засідань виборчої комісії та виконання доручень виборчої комісії (для члена виборчої комісії, який виконує повноваження не на платній основі, - зі збереженням заробітної плати);	виконувати рішення виборчої комісії вищого рівня
на відшкодування шкоди, заподіяної його життю, здоров'ю чи майну у зв'язку з виконанням обов'язків члена виборчої комісії, у порядку і розмірі, встановлених Кабінетом Міністрів України;	
представляти ДВК за її рішенням в органах державної влади та органах місцевого самоврядування;	
здійснювати інші повноваження відповідно до Закону	
Член ДВК має інші права та обов'язки відповідно до Закону та інших законів України	

Члену ДВК протягом часу повноважень комісії забороняється агітувати за чи проти партій, кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови (п. 5 ч. 1 ст. 60 Закону). Члени ДВК повинні виконувати свої обов'язки неупереджено.

ТВК, яка утворила ДВК, може достроково припинити повноваження всього складу ДВК за власною ініціативою або за рішенням суду, у разі **систематичного або одноразового грубого** порушення ДВК Конституції України, Закону та інших законів України (ч. 3 ст. 29 Закону). Дострокове припинення повноважень усього складу ДВК не є ліквідацією цієї комісії.

Достроково повноваження члена ДВК припиняються з таких підстав (ч. 4 ст. 29 Закону):

- ✓ особиста заява про складення повноважень члена ДВК;

Така заява подається суб'єкту внесення кандидатури відповідного члена комісії для передачі відповідній виборчій комісії або для внесення подання про заміну члена виборчої комісії (п. 1 ч. 4 ст. 29 Закону) .

- ✓ внесення подання про заміну члена ДВК суб'єктом, за поданням якого кандидатуру такого члена було включено до складу ТВК;
- ✓ припинення його громадянства України;
- ✓ вибуття на період до дня виборів за межі відповідної адміністративно-територіальної одиниці, що унеможливує виконання обов'язків члена комісії;
- ✓ реєстрація його кандидатом у депутати місцевої ради, кандидатом на посаду сільського, селищного, міського голови, кандидатом у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, кандидатом у народні депутати України, кандидатом на пост Президента України;
- ✓ реєстрація його довіреною особою кандидата в депутати або кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, кандидата у народні депутати України, кандидата на пост Президента України, представником політичної партії в ЦВК, уповноваженою особою політичної партії, представником місцевої організації партії в територіальній виборчій комісії, уповноваженою особою місцевої організації партії, уповноваженою особою суб'єкта процесу всеукраїнського референдуму, представником ініціативної групи в ЦВК, офіційним спостерігачем, якщо виборчий процес зазначених виборів чи референдуму проводиться одночасно з виборчим процесом місцевих виборів;
- ✓ систематичне невиконання покладених на нього обов'язків або одноразове грубе порушення ним законодавства України про місцеві вибори, що встановлено рішенням суду або рішеннями ЦВК;
- ✓ набрання щодо нього законної сили обвинувальним вироком суду за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, злочину проти виборчих прав громадян чи корупційного злочину;
- ✓ набуття ним членства в іншій виборчій комісії будь-якого рівня, що здійснює підготовку та проведення місцевих виборів, виборів народних депутатів України, Президента України, комісії з референдуму, якщо процес відповідних виборів чи референдуму проводиться одночасно з процесом зазначених місцевих виборів;
- ✓ визнання його судом недієздатним;
- ✓ його смерть.

Повноваження члена виборчої комісії припиняються з моменту прийняття рішення про припинення повноважень члена комісії виборчою комісією, яка сформувала її склад (ч. 5 ст. 29 Закону).

У разі систематичного невиконання головою або заступником голови чи секретарем покладених на нього обов'язків ДВК може звернутися до виборчої комісії, яка її утворила, з мотивованим рішенням про його (їх) заміну, якщо за це проголосувало не менше 2/3 від складу комісії. Наприклад, комісія утворена у складі 18 осіб, для заміни голови ДВК необхідно, щоб проголосували 12 і більше членів ДВК.

Голова, заступник голови або секретар виборчої комісії можуть особисто подати власноручно написану заяву про складення своїх повноважень до виборчої комісії, що утворила відповідну виборчу комісію.

Рішення про припинення повноважень голови, заступника голови або секретаря виборчої комісії не є підставою для припинення повноважень зазначених осіб як членів відповідної виборчої комісії.

Рішення про припинення повноважень голови, заступника голови, секретаря виборчої комісії приймається одночасно з рішенням про призначення іншого або нового члена комісії на посаду голови, заступника голови, секретаря виборчої комісії від того самого суб'єкта подання, а в разі неможливості - приймається з урахуванням досвіду роботи осіб у виборчих комісіях, комісіях референдуму.

1.5. Організація роботи виборчих комісій

Організація роботи ДВК визначається ч. 27 Закону. Правила документування діяльності ДВК, єдиний порядок роботи з документами, заявами, скаргами, запитами, пропозиціями, клопотаннями, зауваженнями (далі – документи, звернення) з моменту їх створення або надходження до відправлення чи передачі на зберігання до відповідної місцевої державної архівної установи, встановлені Порядком організації роботи та ведення діловодства у виборчих комісіях з місцевих виборів, затвердженим постановою ЦВК від 05 вересня 2015 року № 228 (далі – Порядок № 228).

Засідання як основна форма роботи виборчої комісії

ДВК організовують свою роботу відповідно до вимог Закону у формі відкритих засідань.

Виборча комісія є колегіальним органом, тобто усі рішення комісії приймаються лише колегіально, за наявності необхідного кворуму, ані голова, ані жоден інший член комісії не має права приймати рішення від імені комісії одноособово.

Основною формою роботи ДВК є засідання, яке скликається:

- ✓ головою комісії;
- ✓ заступником голови (у разі відсутності голови комісії);
- ✓ секретарем (у разі відсутності голови комісії та його заступника).

Перше засідання виборчої комісії скликається **не пізніше як на другий день** після дня її утворення, а наступні - за необхідності (ч. 3 ст. 27 Закону).

На **письмову вимогу** третини складу виборчої комісії голова виборчої комісії або його заступник зобов'язаний скликати засідання комісії не пізніше наступного дня після отримання такої вимоги (ч. 2 ст. 27 Закону).

У разі необхідності засідання ДВК може бути скликане за рішенням комісії вищого рівня (ч. 2 ст. 27 Закону).

Засідання ДВК веде **голова комісії або його заступник**, у разі невиконання ними цієї функції або у разі їх відсутності комісія визначає із свого складу головуєчого на засіданні (ч. 7 ст. 27 Закону).

Засідання ДВК скликається з обов'язковим повідомленням усіх членів комісії про час, місце проведення засідання та його порядок денний (ч.5 ст. 27 Закону, п. 3.4 Порядку № 228).

ПОРАДА! На першому засіданні ДВК слід створити та підтримувати в актуальному стані базу телефонних номерів членів ДВК, оскільки номери телефонів, вказані у поданні кандидатур до складу ДВК можуть не використовуватися або відрізнятись від заявлених.

• Кворум:

Засідання ДВК є повноважним за умови присутності на ньому більше половини членів комісії від складу цієї комісії (ч. 4 ст. 27 Закону, п. 2.3 Порядку № 228). Наприклад, якщо кількісний склад ТВК – 18 осіб, засідання буде повноважним за умови присутності на ньому 10 осіб).

Рішення ДВК приймається відкритим голосуванням більшістю голосів від **складу** ДВК, крім випадків, передбачених Законом, після його розгляду та обговорення на засіданні виборчої комісії, тобто якщо ТВК утворена у складі 18 членів, то для прийняття рішення необхідно, щоб за нього проголосували 10 і більше осіб (ч.14 ст. 27 Закону).

Підготовку матеріалів до засідання ДВК забезпечує **секретар комісії** (п. 4.2 Порядку № 228).

- **Порядок денний:**

Перед проведенням засідання виборчої комісії формується проект порядку денного цього засідання (п. 4.1. Порядку № 228)

Проект порядку денного засідання виборчої комісії, як правило, не пізніше ніж за день до проведення засідання, готує секретар комісії згідно з планом роботи та за дорученням голови комісії, а також з урахуванням пропозицій членів комісії та погоджує його з головою комісії (п. 4.2 Порядку № 228).

Проект порядку денного засідання після його погодження з головою комісії секретар комісії в обов'язковому порядку разом з інформацією про час і місце проведення засідання доводить до відома членів комісії, як правило, не пізніше останнього дня перед днем проведення засідання, а в день, що передує дню виборів, та в день виборів – негайно (ч. 5 ст. 27 Закону, п. 4.3 Порядку № 228).

Інформація про дату, час проведення, порядок денний засідання виборчої комісії розміщується на стенді офіційних матеріалів комісії, як правило, не пізніше останнього дня перед днем засідання виборчої комісії (п. 4.5 Порядку № 228).

Список усіх запрошених на засідання виборчої комісії готує секретар комісії. У списку зазначаються: прізвище, ім'я, по батькові, посада запрошених, офіційні назви органів (організації, установи, політичної партії, тощо) або особи, яких вони представляють, а також у зв'язку з розглядом якого питання порядку денного вони запрошені (п. 4.11 Порядку № 288) .

Б. Матеріали, що додаються до питань порядку денного засідання (п. 4.6 Порядку № 228):

Складаються з:

- ✓ проекту рішення (постанова, протокольне рішення);
- ✓ додатків, якщо такі зазначені у тексті рішення (звернення, заява, роз'яснення, план, список, звіт, довідка тощо);
- ✓ у разі потреби – доповідної записки члена комісії, який готує питання на розгляд комісії.

Проект рішення виборчої комісії готує член комісії відповідно до наданого доручення голови комісії, до якого долучає всі необхідні документи, а також перелік осіб, які повинні бути запрошені на засідання виборчої комісії, та передає відповідні матеріали (проект рішення) голові комісії (п. 4.7 Порядку № 228).

Погоджуються з:

після ознайомлення з підготовленими матеріалами голова комісії вчиняє на проекті постанови відповідну резолюцію ("для розгляду на засіданні комісії") та передає їх секретарю, який забезпечує комплектність матеріалів до питань порядку денного для членів комісії (п. 4.8 Порядку № 228).

Надаються:

членам ДВК, як правило, не пізніше останнього дня перед днем проведення засідання комісії, якщо інше не встановлено законом, однак не пізніш як до початку засідання (ч. 6 ст. 27 Закону, п. 4.10 Порядку № 228).

У разі необхідності внесення змін до порядку денного під час засідання виборчої комісії (вилучення питання, доповнення новим питанням) головуючий на засіданні вносить відповідну пропозицію (самостійно або за ініціативою члена комісії). Кожна пропозиція про внесення змін до порядку денного засідання виборчої комісії обговорюється та затверджується протокольним рішенням комісії (п. 7.5 Порядку № 228).

На початку засідання виборчою комісією за пропозицією головуючого на засіданні обговорюється та затверджується порядок денний засідання комісії, про що приймається протокольне рішення (п. 7.4 Порядку № 228).

Комісія на вимогу трьох членів комісії, якщо інше не встановлено законом, а також за рішенням комісії вищого рівня або суду зобов'язана розглянути на своєму засіданні питання, що належать до її повноважень, не пізніш як у триденний строк від дня заявлення вимоги або прийняття зазначеного рішення, але не пізніше дня голосування (дня повторного голосування), а в день голосування (день повторного голосування) – невідкладно (на підготовчому засіданні або на засіданні, на якому здійснюється підрахунок голосів, під час організації голосування засідання не проводиться) (п. 7.6 Порядку № 228).

• Право присутності на засіданні виборчої комісії

На засіданні ДВК, крім членів ДВК, мають право бути присутніми **без дозволу чи запрошення** лише такі особи (ч. 9 ст. 27 Закону):

Таблиця 3	
Хто має право бути присутнім?	Обмеження по кількості
члени ЦВК	без обмежень
працівники Секретаріату ЦВК	без обмежень

працівники Служби розпорядника Державного реєстру виборців	без обмежень
члени ТВК вищого рівня з відповідних місцевих виборів	без обмежень
кандидати в депутати, їх довірені особи, офіційні спостерігачі від кандидатів у депутати в одномандатному виборчому окрузі	не більше 2 від 1 кандидата
представники, уповноважені особи місцевих організацій партій, офіційні спостерігачі від місцевих організацій партій, які висунули кандидатів у депутати у багатомандатному виборчому окрузі,	не більше 2 від 1 місцевої організації партії
офіційні спостерігачі від громадських організацій	не більше 2 від 1 організації
офіційні спостерігачі від іноземних держав	без обмежень
офіційні спостерігачі від міжнародних організацій	не більше 2 від 1 організації
представники засобів масової інформації	не більше 2 від 1 ЗМІ

Інші особи, крім зазначених, можуть бути присутніми на засіданні ДВК тільки з дозволу або на запрошення цієї комісії, про що приймається рішення на засіданні ДВК (ч. 9 ст. 27 Закону). Перебування інших осіб на засіданні ДВК під час встановлення результатів голосування забороняється (ч. 9 ст. 27 Закону).

За реєстрацію осіб, які беруть участь у засіданні на запрошення комісії та без дозволу чи запрошення відповідає секретар комісії. Перед початком засідання секретар комісії подає голові ДВК список цих осіб (п. 4.12 Порядку № 228).

Голова (головуючий на засіданні) ДВК на початку засідання або на початку розгляду питання оголошує кількість присутніх членів ТВК, список запрошених та інших осіб, які мають право бути присутніми на засіданні комісії без дозволу або запрошення комісії, представників засобів масової інформації (п. 7.2 Порядку № 228).

ДВК може прийняти мотивоване рішення про позбавлення права присутності на своєму засіданні кандидата в депутати, його довіреної особи, представника або уповноваженої особи місцевої організації партії, кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, його довіреної особи, офіційного спостерігача, представника ЗМІ та особи, запрошеної на засідання ДВК, якщо вони неправомірно перешкоджають проведенню засідання (ч. 10 ст. 27 Закону). Таке рішення приймається не менше ніж двома третинами голосів від складу ДВК.

Документування діяльності дільничної виборчої комісії

Відповідальність за організацію роботи та стан діловодства в комісії покладається на голову ДВК (п. 1.18 Порядку № 228).

Підготовку матеріалів до засідання комісії, оформлення та доопрацювання прийнятих на її засіданні документів, достовірність документування засідання комісії забезпечує секретар ДВК (п. 10.2 Порядку № 228).

ПРОТОКОЛ ЗАСІДАННЯ ДВК (ч.11 ст. 27 Закону)

На засіданні ДВК ведеться протокол засідання, який веде секретар комісії. За відсутності секретаря комісії чи у разі невиконання ним своїх повноважень на засіданні комісія обирає зі свого складу секретаря засідання, який виконує обов'язки секретаря комісії на відповідному засіданні та при оформленні документів засідання.

Протокол засідання виборчої комісії оформляє секретар комісії (секретар засідання) (п. 12.4 Порядку № 228).

Протокол засідання має містити такі реквізити (п. 12.2 Порядку № 228

- назву документа (протокол);
- назву виду діяльності виборчої комісії (засідання);
- назву виборчої комісії;
- час, дату і місце проведення засідання;
- загальну кількість членів виборчої комісії;
- кількість присутніх на засіданні членів виборчої комісії;
- кількість осіб, які беруть участь у засіданні на запрошення виборчої комісії та без дозволу або запрошення (у разі потреби до протоколу додається реєстраційний листок);
- порядок денний з формулюванням питань у називному відмінку.

Текст протоколу засідання виборчої комісії з розгляду кожного питання складається з трьох частин, що починаються словами: "Слухали", "Виступили", "Вирішили" ("Постановили").

До протоколу засідання долучаються у вигляді додатків оригінали документів, прийнятих на засіданні, а також викладені в письмовій формі окремі думки членів комісії, які брали участь у її засіданні, але не згодні з прийнятим на засіданні комісії рішенням. **Окремі думки членів комісії є невід'ємною частиною протоколу засідання комісії** (п. 12.5 Порядку № 288).

Протокол засідання комісії підписується **головуючим на засіданні та секретарем (секретарем засідання) комісії**.

Протокол засідання надається не пізніше наступного засідання комісії для ознайомлення:

- ✓ члену ТВК на його вимогу, при цьому член ДВК має право підписати протокол.
- ✓ суб'єкту виборчого процесу на його вимогу.

Не пізніше наступного засідання ДВК протокол засідання ТВК вивішується на стенді офіційних матеріалів комісії для загального ознайомлення.

РІШЕННЯ ДВК **(ч.15 ст. 27 Закону)**

Структура рішення ДВК

Таблиця 4	
Реквізити	найменування комісії, найменування рішення, час, дату та місце його прийняття і порядковий номер;
Мотивувальна частина	посилання на обставини, що зумовили розгляд питання на засіданні комісії, посилання на конкретні положення нормативно-правових актів або рішення ЦВК чи ТВК або судові рішення, якими керувалася комісія при прийнятті рішення.
Резолютивна частина	містить відповідне рішення комісії, викладене у формі висновку, із зазначенням завдань і заходів, спрямованих на реалізацію повноважень комісії з питання, що розглядається. У разі потреби може мати вказівки на необхідність доведення змісту рішення до суб'єктів, на яких поширюється дія рішення, виконавців, осіб, на яких покладається контроль за виконанням документа, а також строки його виконання та додатки. Складається з пронумерованих пунктів та підпунктів.

З питань поточної діяльності ДВК може приймати **протокольні рішення**, зміст яких заноситься до протоколу засідання комісії та не оформлюється окремим документом (ч. 12 ст. 27 Закону). Наприклад, протокольне рішення про розподіл обов'язків між членами ДВК.

Оформлення прийнятих на засіданні комісії рішень (п. 10 Порядку № 228)

Рішення, прийняті ТВК, **доопрацьовуються** секретарем ДВК. Він вносить до проектів рішень та протокольних рішень відповідні зміни згідно з результатами голосування на засіданні ДВК. Секретар ДВК забезпечує комплектність матеріалів, що додаються до рішення чи протокольного рішення, а також їх реєстрацію у відповідних журналах із зазначенням реєстраційних номерів.

Рішення підписується головуючим на засіданні (ч. 15 ст. 27 Закону). Зміст та номер рішення повинні бути відображені у протоколі відповідного засідання комісії.

Додатки до рішення, прийнятого на засіданні комісії, підписує також секретар ДВК чи секретар відповідного засідання комісії (п. 10.3 Порядку № 228).

Рішення ДВК не пізніше ранку наступного дня після дня його прийняття, а прийняте напередодні дня голосування (дня повторного голосування), у день голосування (день повторного голосування) та під час встановлення результатів голосування (результатів повторного голосування) - не пізніше ніж через 4 години після завершення засідання виборчої комісії **вивішується для загального ознайомлення** на стенді офіційних матеріалів комісії, який обладнується в приміщенні комісії у місці, вільно доступному для відвідувачів.

У цей же строк рішення комісії доводиться до відома суб'єктів виборчого процесу, яких вона стосується, громадянина, якщо його заява, скарга до комісії були предметом розгляду на відповідному засіданні комісії, та, у разі потреби, відповідних органів державної влади, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації (п. 10.5 Порядку № 228).

Копія рішення, засвідчена головою ДВК чи його заступником і секретарем ДВК та скріплена печаткою ДВК, не пізніше ніж через 4 години після його прийняття, а в день голосування (день повторного голосування) - невідкладно, видається суб'єкту виборчого процесу, якого вона стосується, на його вимогу. (ч. 15 ст. 27 Закону).

АКТИ І ПРОТОКОЛИ (ч. 13 ст. 27 Закону):

ДВК складає акти та протоколи. Акт комісії засвідчує певний факт або певну подію, виявлені і визнані комісією. Протокол комісії встановлює підсумки певних дій, виконаних комісією.

Акти і протоколи складаються у випадках, передбачених Законом, за формами, затвердженими ЦВК, та у кількості примірників, встановлених Законом.

Акт або протокол підписуються всіма присутніми на засіданні ТВК, підписи яких скріплюються печаткою виборчої комісії.

Перший примірник акта чи протоколу мають право підписати присутні на засіданні кандидати, зареєстровані для участі у відповідних виборах, їх довірені особи, офіційні спостерігачі.

Суб'єкту виборчого процесу відповідних виборів на його вимогу має бути надана копія акта чи протоколу.

2. Списки виборців

2.1. Порядок отримання списків виборців дільничними виборчими комісіями

Не пізніше як за 13 днів до дня голосування (до 11 жовтня 2015 року) орган ведення Державного реєстру виборців у приміщенні, в якому він розташований, передає на паперовому носії відповідний ДВК попередній список виборців та виготовлені іменні запрошення (ч. 2 ст. 30 Закону).

Від імені ДВК попередній список виборців отримують не менше трьох членів цієї комісії - представників різних суб'єктів подання, уповноважених на це її рішенням, одним з яких повинен бути голова комісії, а в разі неможливості - заступник голови або секретар комісії (ч. 2 ст. 30 Закону).

Про передачу попереднього списку виборців складається акт за формою, встановленою ЦВК, у двох примірниках. Один примірник акта зберігається в органі ведення Державного реєстру виборців, інший - у ДВК (ч. 2 ст. 30 Закону).

На місцевих виборах не допускається зміна місця голосування (ч. 3 ст. 30 Закону).

2.2. Порядок ознайомлення виборців із попереднім списком виборців та усунення неправильностей у списку виборців

ДВК звичайної виборчої дільниці наступного дня після дня отримання попереднього списку виборців надає його для загального ознайомлення у приміщенні ДВК (ч. 1 ст. 31 Закону).

ДВК звичайної виборчої дільниці надсилає або доставляє в інший спосіб (наприклад, члени ДВК розносять особисто і викидають до поштових скриньок або залишають в дверях) кожному виборцю іменне запрошення, отримане від органу ведення Державного реєстру виборців, яким повідомляє про включення його до попереднього списку виборців відповідної виборчої дільниці, назви всіх місцевих виборів, у яких йому пропонується голосувати, адресу ДВК, її номер телефону і розпорядок роботи, а також про час і місце голосування (ч. 2 ст. 31 Закону).

Виборцям, стосовно яких у списку виборців є відмітка про постійну нездатність пересуватися самостійно, одночасно повідомляється, що їм буде надана можливість проголосувати за місцем перебування (ч. 2 ст. 31 Закону).

Такі іменні запрошення надсилаються (доставляються) виборцям не пізніше як за 10 днів до дня голосування (до 14 жовтня 2015 року).

Виборець має право ознайомитися з попереднім списком виборців у приміщенні ДВК та перевірити правильність внесених до нього відомостей (ч. 3 ст. 31 Закону).

До 19 жовтня 2015 року виборець може звернутися до ДВК або безпосередньо до органу ведення Державного реєстру виборців із заявою про уточнення попереднього списку виборців, у тому числі про включення або виключення зі списку себе особисто або інших осіб, а також щодо наявності або відсутності відмітки про постійну нездатність виборця самостійно пересуватися (ч. 3, 5 ст. 31 Закону).

Заява, подана після зазначеного строку, залишається без розгляду (ч. 5 ст. 31 Закону).

Таку заяву виборець особисто подає до ДВК або безпосередньо до органу ведення Державного реєстру виборців. У разі якщо виборець за станом здоров'я не може особисто подати заяву, відповідна ДВК за зверненням такого виборця, зобов'язана забезпечити прийняття заяви у такого виборця в інший спосіб (ч. 4 ст. 31 Закону).

До заяви додаються документи (копії документів), які підтверджують зазначені в ній відомості (ч. 4 ст. 31 Закону).

Заява розглядається виборчою комісією протягом одного дня (ч. 5 ст. 31 Закону).

За результатом розгляду заяви виборча комісія приймає рішення про передачу такої заяви до органу ведення Державного реєстру виборців (ч. 6 ст. 31 Закону).

Рішення виборчої комісії невідкладно разом із заявою виборця та доданими до неї документами (копіями документів) направляється до відповідного органу ведення Державного реєстру виборців і не пізніше наступного дня після дня його прийняття видається особі, яка подала заяву, а також надсилається особі, якої дане рішення стосується (якщо така особа не є особою, яка подала заяву) (ч. 6 ст. 31 Закону).

Для уточнення списку виборців виборці можуть звернутися до суду за місцезнаходженням ВД із адміністративним позовом **не пізніш як за 2 дні до дня виборів** (до 22 жовтня 2014 року включно) (ч. 4 ст. 31 Закону, ст. 173 Кодексу адміністративного судочинства України).

Рішення суду про внесення змін до попереднього списку виборців подається виборцем:

- **не пізніше як за 5 днів до дня голосування** – до відповідного органу ведення ДРВ або до відповідної ДВК для негайного направлення до такого органу,
- **пізніше указанного строку** – до ДВК (ч. 8 ст. 31 Закону).

2.3. Порядок внесення змін до уточненого списку виборців

ДВК отримує від органу ведення Державного реєстру виборців не пізніш як за 2 дні до дня голосування (до 22 жовтня 2015 року) 1 екземпляр уточненого списку виборців (ч. 2 ст. 32 Закону).

Зміни та уточнення до уточненого списку виборців мають право вносити (ч. 1 ст. 33 Закону):

- ✓ голова ДВК;
- ✓ заступник голови ДВК;
- ✓ секретар ДВК.

Підставами для внесення змін або уточнень до уточненого списку виборців є (ч. 1 ст. 33 Закону):

- ✓ рішення суду;
- ✓ повідомлення органу ведення Державного реєстру виборців щодо усунення кратного включення виборця у список виборців на цій виборчій дільниці.

ДВК при внесенні змін та уточнень до уточненого списку виборців невідкладно повідомляє відповідний орган ведення Державного реєстру виборців про включення виборця до списку виборців або виключення зі списку виборців (ч. 1 ст. 33 Закону).

При включенні виборця до списку виборців на виборчій дільниці у порядку внесення змін до уточненого списку виборців відомості про нього, передбачені формою списку виборців, вносяться у кінці списку виборців. При цьому у графі "Примітки" зазначаються дата і номер рішення суду (ч. 3 ст. 33 Закону).

Виключення зі списку виборців осіб, які неправомірно включені до нього, здійснюється шляхом викреслення, що засвідчується записом "Виключено" та підписами голови і секретаря ДВК у графі "Примітки". При цьому в зазначеній графі поруч із прізвищем виборця зазначаються дата і номер рішення суду або повідомлення органу ведення Державного реєстру виборців (ч. 4 ст. 33 Закону).

У разі виявлення кратного включення виборця до уточнених списків виборців у зв'язку з надходженням повідомлення дільничної виборчої комісії про включення виборця до списку виборців на іншій виборчій дільниці орган ведення Державного реєстру виборців, який отримав таке повідомлення, невідкладно повідомляє про це відповідну ДВК, яка зобов'язана виключити такого виборця зі списку виборців на цій дільниці (ч. 5 ст. 33 Закону).

Такі зміни можуть бути внесені до 18 години останньої суботи перед днем голосування (ч. 1 ст. 33 Закону). В день голосування зміни до уточненого списку виборців не вносяться (ч. 2 ст. 33 Закону).

У суботу, що передує дню голосування, після внесення змін та уточнень до уточненого списку виборців на підставі рішень судів, повідомлень органу ведення Державного реєстру виборців список виборців закривається шляхом закреслення незаповнених граф списку виборців для внесення прізвищ виборців таким чином, щоб унеможливити внесення до списку додаткових виборців, підписується головою (головуючим на засіданні) і секретарем (секретарем засідання) ДВК та скріплюється печаткою ДВК (ч. 2 ст. 33 Закону).

Голова, заступник голови та секретар ДВК в день голосування виправляють неточності та технічні описки в уточненому списку виборців у разі якщо, незважаючи на такі технічні описки, є зрозумілим, що до списку виборців включено саме того виборця, який прибув на виборчу дільницю для голосування. Такими технічними описками або неточностями можуть бути (ч. 6 ст. 33 Закону):

- ✓ неправильне написання прізвища,
- ✓ неправильне написання власного імені (усіх власних імен),
- ✓ неправильне написання по батькові (за наявності),
- ✓ неправильне написання дати народження,
- ✓ неправильне написання номера будинку місця проживання,
- ✓ неправильне написання квартири місця проживання.

Таке виправлення засвідчується підписом голови або заступника голови чи секретаря ДВК у графі "Примітки".

2.4. Порядок складання та уточнення списків виборців на спеціальних виборчих дільницях

На місцевих виборах спеціальні виборчі дільниці утворюються лише у стаціонарних закладах охорони здоров'я.

Громадяни України, які знаходяться у стаціонарних закладах охорони здоров'я, включаються до списків виборців на відповідній спеціальній виборчій дільниці та голосують на місцевих виборах за умови, якщо вони мають право голосу на відповідних місцевих виборах, тобто належать до

відповідних територіальних громад та проживають в межах відповідного територіального виборчого округу (ч. 1 ст. 34, ст. 3 Закону).

Списки виборців на спеціальних виборчих дільницях складаються не пізніше як за десять днів до дня голосування (до 14 жовтня 2015 року) відповідними ДВК за формою, встановленою Постановою ЦВК від 10.08.2015 р. № 157 «Про форми списків виборців та інших виборчих документів для підготовки та проведення голосування з місцевих виборів» (далі – Постанова № 157), на підставі відомостей, поданих не пізніше як за 12 днів до дня голосування (до 12 жовтня 2015 року) керівниками стаціонарних закладів охорони здоров'я (ч. 1 ст. 34 Закону).

Подання вноситься за формою, встановленою Постановою № 157, на паперовому носії (за підписом керівника відповідного закладу і засвідчене печаткою цього закладу) та в електронному вигляді в 1 екземплярі, де у вигляді загального списку виборців вказуються відомості щодо громадян, які мають право голосу на відповідних місцевих виборах, тобто належать до відповідних територіальних громад та проживають в межах відповідного територіального виборчого округу (ч. 1, 2 ст. 34 Закону).

Таке подання повинно містити щодо кожного виборця відомості про (ч. 1 ст. 34 Закону):

- 1) прізвище, власне ім'я (усі власні імена), по батькові (за наявності);
- 2) дату народження (число, місяць, рік);
- 3) адресу місця проживання;
- 4) за наявності підстав - відмітку у графі "Примітки" про постійну нездатність виборця самостійно пересуватися.

Керівник відповідного закладу забезпечує подання та достовірність зазначених відомостей до ДВК не пізніше як за 12 дні до дня голосування (до 12 жовтня 2015 року).

ДВК спеціальної виборчої дільниці вносить виборця до списку виборців із зазначенням у графі "Примітки" його права на отримання виборчого бюлетеня на кожних відповідних місцевих виборах (ч. 3 ст. 34 Закону).

Виборець, включений до списку виборців на спеціальній виборчій дільниці, отримує виборчі бюлетені для голосування по виборах (ч. 14 ст. 34 Закону):

- 1) депутатів обласної ради, якщо він проживає на території цієї області та заклад, де він перебуває, розташований на території відповідного територіального виборчого округу з виборів депутатів обласної ради, до якого він віднесений за своїм зареєстрованим місцем проживання;
- 2) депутатів районної ради, якщо він проживає на території цього району та заклад, де він перебуває, розташований на території відповідного територіального виборчого округу з виборів депутатів районної ради, до якого він віднесений за своїм зареєстрованим місцем проживання;
- 3) сільського, селищного, міського голови, якщо він проживає на території відповідного села, селища, міста та заклад, де він перебуває, розташований на території цього села, селища, міста;
- 4) депутатів районної у містах із районним поділом ради, якщо він проживає на території цього району у місті та заклад, де він перебуває, розташований на території відповідного територіального виборчого округу з виборів депутатів районної у місті ради, до якого він віднесений за своїм зареєстрованим місцем проживання;
- 5) депутатів сільської, селищної, міської ради, якщо він проживає на території відповідного села, селища, міста та заклад, де він перебуває, розташований на території відповідного виборчого округу з виборів депутатів сільської, селищної, міської ради, до якого він віднесений за своїм зареєстрованим місцем проживання.

Особа, включена до списку виборців на спеціальній виборчій дільниці, утвореній у стаціонарному закладі охорони здоров'я, невідкладно повідомляється про це ДВК у письмовій формі (ч. 3 ст. 34 Закону).

Голова, заступник голови та секретар ДВК в день голосування виправляють неточності та технічні описки в уточненому списку виборців у разі якщо, незважаючи на такі технічні описки, є зрозумілим, що до списку виборців включено саме того виборця, який прибув на виборчу дільницю для голосування. Такими технічними описками або неточностями можуть бути (ч. 4 ст. 34 Закону):

- ✓ неправильне написання прізвища,
- ✓ неправильне написання власного імені (усіх власних імен),
- ✓ неправильне написання по батькові (за наявності),
- ✓ неправильне написання дати народження,
- ✓ неправильне написання номера будинку місця проживання,
- ✓ неправильне написання квартири місця проживання.

Таке виправлення засвідчується підписом голови або заступника голови чи секретаря ДВК у графі "Примітки".

ДВК спеціальної виборчої дільниці наступного дня після складення списку виборців надає один його примірник для загального ознайомлення у приміщенні ДВК (ч. 5 ст. 34 Закону).

Виборець має право звернутися до ДВК спеціальної виборчої дільниці або безпосередньо до суду за місцезнаходженням виборчої дільниці із заявою про уточнення попереднього списку виборців, у тому числі про включення або виключення зі списку себе особисто або інших осіб, а також щодо наявності або відсутності відмітки про постійну нездатність виборця самостійно пересуватися (ч. 6 ст. 34, ч. 3 ст. 31 Закону).

Виборець подає не пізніше як за 2 дні до дня голосування (до 22 жовтня 2015 року) заяву до ДВК спеціальної виборчої дільниці, яка розглядається на найближчому засіданні комісії, але не пізніше дня, наступного за днем надходження заяви (ч. 6, 7 ст. 34 Закону).

За результатами розгляду заяви ДВК зобов'язана прийняти рішення про внесення зміни до списку виборців або мотивоване рішення про відмову в задоволенні заяви (ч. 7 ст. 34 Закону).

Заява, подана до ДВК, після 22 жовтня 2015 року, залишається без розгляду.

Для уточнення списку виборців виборці можуть звернутися до суду за місцезнаходженням ВД із адміністративним позовом **не пізніше як за 2 дні до дня виборів** (до 22 жовтня 2014 року включно) (ч. 4 ст. 31 Закону, ст. 173 Кодексу адміністративного судочинства України).

Після складення списку виборців на спеціальній виборчій дільниці ДВК невідкладно передає відомості про включених до списку виборців відповідному органу ведення Державного реєстру виборців (ч. 9 ст. 34 Закону).

У разі якщо виборець прибув до стаціонарного закладу охорони здоров'я пізніше як за десять днів до дня голосування (пізніше 12 жовтня 2015 року), але раніше ніж за два дні до дня голосування (але раніше 22 жовтня 2015 року), відповідна ДВК спеціальної виборчої дільниці уточнює список виборців, включаючи до нього виборця на підставі відомостей, поданих невідкладно керівником відповідного закладу, підпис якого засвідчується печаткою цього закладу.

Виборець, який прибув до стаціонарного закладу охорони здоров'я в тому ж населеному пункті, де він проживає, може звернутися до виборчої комісії звичайної виборчої дільниці, де він включений до

списку виборців, щодо можливості проголосувати за місцем свого проживання у порядку та строки, передбачені Законом. У такому разі до списку виборців на спеціальній виборчій дільниці він не включається (ч. 11 ст. 34 Закону).

ДВК спеціальної виборчої дільниці в разі внесення змін до списку виборців невідкладно повідомляє відповідний орган ведення Державного реєстру виборців про включення виборця до списку виборців або виключення зі списку виборців (ч. 12 ст. 34 Закону).

Члени ДВК спеціальної виборчої дільниці включаються до списку виборців на цій виборчій дільниці на підставі рішення відповідної ТВК щодо утворення ДВК цієї спеціальної виборчої дільниці (ч. 13 ст. 34 Закону).

2.5. Порядок виготовлення витягу із списку виборців

Виборцю, який внесений до списку виборців на виборчій дільниці, але за віком, у зв'язку з інвалідністю чи за станом здоров'я не здатний пересуватися самостійно, ДВК надає можливість голосувати за місцем перебування цього виборця (ч. 1 ст. 78 Закону).

Для організації голосування виборців, не здатних пересуватися самостійно, за їх місцем перебування ДВК в останній день перед днем голосування на своєму засіданні виготовляє витяг із списку виборців за формою, встановленою Постановою № 157 (ч. 2 ст. 78 Закону).

До витягу із списку виборців включаються (ч. 3 ст. 78 Закону):

1) без рішення комісії - виборець, постійно не здатний самостійно пересуватися, стосовно якого у списку виборців зазначена відповідна відмітка.

Такий виборець має право до 12 години останньої суботи перед днем голосування письмово або особисто повідомити ДВК про бажання проголосувати у приміщенні для голосування (ч. 3 ст. 74 Закону). У такому разі виборець до витягу із списку виборців не включається.

2) за рішенням ДВК - виборці, які тимчасово не здатні самостійно пересуватися, на підставі їх заяви та довідки медичної установи про стан їх здоров'я, поданих до ДВК, з проханням забезпечити їм голосування за місцем перебування.

Така заява із зазначенням місця перебування виборця може бути подана ним особисто, поштою або через інших осіб не пізніше 20 години останньої п'ятниці перед днем голосування (ч. 3 ст. 78 Закону). Власноручно написана заява виборця про бажання голосувати за місцем проживання (перебування) разом із довідкою медичної установи про стан його здоров'я реєструється дільничною виборчою комісією в окремому журналі, де зазначаються день і час її надходження, прізвище, ім'я (усі власні імена), по батькові (за наявності), місце проживання (перебування) виборця, назва та місцезнаходження медичної установи, що видала довідку про стан здоров'я виборця (ч. 5 ст. 78 Закону). Така заява є зобов'язанням виборця забезпечити умови для отримання вимог щодо порядку голосування, передбачених Законом, зокрема допустити в місце, де перебуває виборець, для проведення голосування не лише членів ДВК, які організовують голосування за місцем перебування, але й інших осіб, які мають право бути присутніми при цьому: кандидатів, уповноважених осіб місцевих організацій партій, довірених осіб кандидатів, офіційних спостерігачів (ч. 6, 12 ст. 78 Закону).

При організації голосування виборців за місцем перебування члени ДВК зобов'язані до дня виборів перевірити факт тимчасової нездатності виборця самотійно пересуватися, звернувшись до закладу охорони здоров'я, який видав довідку, відвідавши виборця або зателефонувавши йому (ч. 8 ст. 78 Закону).

У разі непідтвердження факту тимчасової нездатності виборця пересуватися самотійно ДВК приймає рішення про відмову у наданні цьому виборцю можливості голосувати за місцем перебування (ч. 8 ст. 78 Закону).

На спеціальних виборчих дільницях, утворених у стаціонарних закладах охорони здоров'я, голосування за місцем перебування виборця проводиться на підставі власноручно написаної заяви виборця з проханням забезпечити йому голосування за місцем його перебування у зв'язку з необхідністю дотримання постільного режиму (ч. 7 ст. 78 Закону).

При включенні виборця до витягу із списку виборців для голосування за місцем перебування у списку виборців на виборчій дільниці у графі "підпис виборця" секретар ДВК робить запис "голосує за місцем перебування" (ч. 4 ст. 78).

Витяг із списку виборців невідкладно після його складення надається для загального ознайомлення у приміщенні ДВК (ч. 2 ст. 78 Закону).

3. Виборчі бюлетені

3.1. Порядок отримання виборчих бюлетенів

Форми виборчих бюлетенів встановлені Постановою ЦВК від 25.08.2015 р. № 181 «Про затвердження форми та кольору виборчих бюлетенів з виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів та старост сіл, селищ для голосування у відповідних виборчих округах».

Виборчі бюлетені є документами суворої звітності, підприємство-виготовлювач забезпечує дотримання замовленої кількості виборчих бюлетенів, їх облік та передачу ТВК, яка замовляла виборчі бюлетені, відповідно до Закону та укладеного між ними договору на виготовлення виборчих бюлетенів. Підприємство-виготовлювач пакує виборчі бюлетені окремо для кожної виборчої дільниці з обов'язковим маркуванням кожної упаковки із зазначенням виду бюлетенів, позначенням ТВО, номера виборчої дільниці, кількості бюлетенів в упаковці (цифрами та прописом).

ТВК має передати своє рішення про затвердження тексту виборчого бюлетеня не пізніше як за 12 днів до дня голосування (до 12 жовтня 2015 року) відповідним ДВК для загального ознайомлення у приміщенні ДВК.

Виборчий бюлетень повинен містити (ч. 4 ст. 74 Закону):

- ✓ назву місцевих виборів,
- ✓ дату місцевих виборів, а в разі проведення повторного голосування - зазначення "повторне голосування" та дату його проведення,
- ✓ означення виборчого округу,
- ✓ номер виборчого округу (за наявності),
- ✓ позначене місце для номера виборчої дільниці;
- ✓ позначене місце для печатки ДВК.

За наявності підтвердженої відповідним поліграфічним підприємством технічної можливості ТВК може прийняти рішення про виготовлення виборчих бюлетенів із зазначенням номерів виборчих дільниць (ч. 4 ст. 74 Закону).

Виборчий бюлетень має контрольний талон, відокремлений лінією відриву. Контрольний талон повинен містити (ч. 5 ст. 74 Закону):

- ✓ назву місцевих виборів;
- ✓ дату проведення місцевих виборів, а в разі проведення повторного голосування - зазначення "повторне голосування";
- ✓ означення виборчого округу;
- ✓ номер виборчого округу (за наявності);
- ✓ позначене місце для номера виборчої дільниці;
- ✓ позначене місце для номера, за яким виборця внесено до списку виборців;
- ✓ позначене місце для підпису виборця, який отримує виборчий бюлетень;
- ✓ позначене місце для прізвища члена ДВК, який видав виборчий бюлетень;
- ✓ позначене місце для підпису члена ДВК, який видав виборчий бюлетень.

У контрольних талонах виборчих бюлетенів, які виготовляються із зазначенням номерів виборчих дільниць, зазначається номер виборчої дільниці.

У виборчому бюлетені для голосування в єдиному одномандатному, одномандатному виборчому окрузі зазначаються порядкові номери, під якими в алфавітному порядку включені до бюлетеня зареєстровані у цьому виборчому окрузі кандидати (у депутати, на посаду сільського, селищного голови), їх прізвища, власні імена (усі власні імена) та по батькові (за наявності), відомості про рік народження, освіту, партійність, посаду, основне місце роботи (заняття), місце проживання, а також суб'єкт висунування кожного кандидата (у разі якщо кандидат висунутий шляхом самовисування, міститься позначка "самовисування"). Між порядковим номером та прізвищем кожного кандидата розміщується порожній квадрат (ч. 7 ст. 74 Закону).

ТВК має визначити не пізніше як за 12 днів до дня голосування (до 12 жовтня 2015 року) кількість виборчих бюлетенів для голосування, виходячи з кількості виборців, включених до попередніх списків виборців на виборчих дільницях у межах відповідного виборчого округу, з урахуванням резерву виборчих бюлетенів, що становить 0,5 відсотка від кількості виборців на кожній виборчій дільниці у такому виборчому окрузі (ч. 6 ст. 74 Закону).

Кількість виборців, включених до списків виборців на виборчих дільницях у межах відповідного виборчого округу, визначається на підставі відомостей про кількість виборців, включених до попередніх списків виборців на виборчих дільницях, які ТВК отримує від органу ведення Державного реєстру виборців після виготовлення таких списків виборців (ч. 6 ст. 74 Закону).

Виборчий бюлетень містить роз'яснення щодо порядку його заповнення виборцем під час голосування, наприклад, «зробіть лише одну позначку «плюс» (+) або іншу, що засвідчує Ваше волевиявлення, у квадраті проти назви місцевої організації політичної партії, кандидата в депутати, закріпленого нею в цьому територіальному виборчому окрузі (у разі закріплення)».

Виборчі бюлетені друкуються державною мовою (ч. 9 ст. 74 Закону), на однаковому папері та повинні бути однаковими за розміром, кольором і змістом у відповідному окрузі (ч. 10 ст. 74 Закону), на 1 аркуші з текстовою частиною лише з одного боку (ч. 12 ст. 74 Закону).

Районна, міська, районна в місті, сільська, селищна територіальна виборча комісія не раніш як за три дні до дня голосування (не раніше 22 жовтня 2015 року) на своєму засіданні передає відповідним ДВК виборчі бюлетені в упаковці підприємства-виготовлювача для голосування з кожних місцевих виборів.

Виборчі бюлетені від імені ДВК отримують не менш як три члени відповідної комісії, уповноважені на це її рішенням, які повинні бути представниками різних суб'єктів подання кандидатур до складу виборчої комісії.

Під час такої передачі – приймання виборчих бюлетенів забороняється розпечатувати упаковку підприємства-виготовлювача.

У разі порушення цілісності упаковки підприємства-виготовлювача бюлетені в ній не перераховуються. З метою недопущення подальшого порушення упаковки вона додатково запаковується ТВК у спосіб, що не закриває на ній маркування підприємства-виготовлювача. На такій упаковці проставляються підписи членів ТВК, що передають виборчі бюлетені, печатка цієї комісії, а також підписи членів ДВК, які приймають виборчі бюлетені.

Про передачу ДВК виборчих бюлетенів з відповідних місцевих виборів для голосування у відповідних виборчих округах ТВК, яка передає виборчі бюлетені, складає у трьох примірниках протокол, який підписується всіма присутніми на засіданні членами ТВК, що передає виборчі бюлетені, та скріплюється печаткою цієї комісії.

У протоколі зазначаються прізвища, ініціали членів ДВК, які прийняли виборчі бюлетені, та проставляються їх підписи.

Таблиця 5

Перший примірник	зберігається у ТВК, яка передає виборчі бюлетені
Другий примірник	передається до відповідної виборчої комісії вищого рівня
Третій примірник	невідкладно вивішується у приміщенні територіальної виборчої комісії, яка передала виборчі бюлетені, для загального ознайомлення.

Примірники протоколу нумеруються та мають однакову юридичну силу.

Перші примірники протоколів мають право підписати присутні на засіданні комісії кандидати, зареєстровані для участі у відповідних місцевих виборах, їх довірені особи, уповноважені особи місцевих організацій політичних партій, офіційні спостерігачі.

Копія протоколу, засвідчена на кожній сторінці підписами голови і секретаря виборчої комісії, яка передає виборчі бюлетені, скріплена печаткою цієї комісії, невідкладно надається на їх прохання кожному члену виборчої комісії, кандидату, довірений особі кандидата, уповноваженій особі місцевої організації політичної партії, офіційному спостерігачу, які були присутні під час передачі бюлетенів, з розрахунку не більш як по одній копії кожного протоколу для кожного члена комісії, кандидата, зареєстрованого у відповідному виборчому окрузі, місцевої організації політичної партії, яка висунула кандидатів у депутати у багатомандатному виборчому окрузі, офіційного спостерігача (групи спостерігачів) від кожної громадської організації, іноземної держави або міжнародної організації.

Разом з виборчими бюлетенями представникам кожної ДВК, які отримали бюлетені, надається витяг із протоколу ТВК про передачу ДВК виборчих бюлетенів для голосування у відповідних виборчих округах, підписаний головою і секретарем ТВК, трьома членами ДВК, які отримали бюлетені, та засвідчені печаткою ТВК.

Транспортування виборчих бюлетенів до приміщення відповідної ДВК здійснюється членами ДВК, що приймає виборчі бюлетені, у супроводі працівників органів внутрішніх справ, а в разі необхідності, за зверненням ЦВК, – співробітників СБУ, на яких покладається обов'язок їх охорони.

Приймання виборчих бюлетенів дільничною виборчою комісією відбувається на засіданні ДВК невідкладно після прибуття членів виборчої комісії, які отримали бюлетені (ч. 10 ст. 75 Закону).

При прийнятті бюлетенів дільничною виборчою комісією секретар ДВК, а у разі його відсутності - визначений рішенням комісії член комісії розпаковує упаковку підприємства-виготовлювача та проставляє у визначених місцях кожного виборчого бюлетеня печатку дільничної виборчої комісії (ч. 10 ст. 75 Закону).

ДВК приймає рішення про визначення члена ДВК, який буде проставляти номер виборчої дільниці (за необхідності), та члена ДВК, який буде перераховувати виборчі бюлетені (ч. 10 ст. 75 Закону).

Визначений рішенням дільничної виборчої комісії член ДВК за необхідності (якщо підприємство-виготовлювач не мало технічної можливості зробити це при виготовленні виборчих бюлетенів) проставляє на кожному виборчому бюлетені у визначеному місці номер виборчої дільниці (ч. 10 ст. 75 Закону).

Інший визначений рішенням дільничної виборчої комісії член ДВК перераховує отримані виборчі бюлетені для кожних місцевих виборів окремо та для кожного виборчого округу, перевіряючи відповідність номерів (позначень) виборчого округу, до якого належить виборча дільниця, що отримала виборчі бюлетені (ч. 10 ст. 75 Закону).

При підрахунку виборчих бюлетенів визначений виборчою комісією член комісії рахує виборчі бюлетені вголос. Інші члени комісії спостерігають за підрахунком (ч. 10 ст. 75 Закону).

При підрахунку виборчих бюлетенів забороняється поділ комісії на кілька груп, кожна з яких підраховує частину бюлетенів (ч. 10 ст. 75 Закону).

У разі виявлення невідповідності підрахованої кількості виборчих бюлетенів та кількості, зазначеній у витягу з протоколу ТВК про передачу виборчих бюлетенів, дільнична виборча комісія складає у двох примірниках акт про розбіжності за формою, затвердженою ЦВК, із зазначенням встановленої рішенням ДВК причини розбіжності (ч. 11 ст. 75 Закону).

Один примірник акта передається до ТВК, а другий зберігається у ДВК (ч. 11 ст. 75 Закону).

За наявності зазначених розбіжностей кількістю виборчих бюлетенів, отриманих ДВК, вважається кількість, встановлена на засіданні ДВК та зафіксована в акті про розбіжності і в протоколі засідання комісії (ч. 11 ст. 75 Закону).

ДВК забезпечує збереження та охорону отриманих виборчих бюлетенів. Виборчі бюлетені зберігаються у приміщенні виборчої комісії в закритому сейфі (металевій шафі), який (яка)

опечатується стрічкою з проставленням на ній підписів усіх присутніх на засіданні комісії та печатки комісії. Сейф (металева шафа чи окрема кімната) постійно (до передачі бюлетенів дільничним виборчим комісіям або до дня голосування) перебуває під охороною працівників органів внутрішніх справ України, а в разі необхідності, за зверненням ЦВК, - співробітників Служби безпеки України (ч. 12 ст. 75 Закону).

У разі виявлення пошкодження стрічки, якою було опечатано сейф (металеву шафу), або невідповідності підписів чи печатки на ній голова виборчої комісії негайно повідомляє про це працівника органів внутрішніх справ та виборчу комісію вищого рівня (ч. 12 ст. 75 Закону).

Після цього голова комісії невідкладно відкриває сейф (металеву шафу) та виймає наявні у ньому виборчі бюлетені (ч. 12 ст. 75 Закону).

Члени виборчої комісії перевіряють виборчі бюлетені, зокрема, щодо відповідності номерів виборчої дільниці, наявності відбитка печатки цієї виборчої комісії, після чого перераховують виборчі бюлетені окремо по кожному виду виборів (ч. 12 ст. 75 Закону).

Виборча комісія складає акт (акти) про виявлені ознаки відкриття сейфа (металевої шафи) та (у разі виявлення) про невідповідність кількості виборчих бюлетенів. Кількість виявлених у сейфі (металевій шафі) виборчих бюлетенів фіксується також у протоколі засідання виборчої комісії (ч. 12 ст. 75 Закону).

У такому випадку встановлена кількість вважається кількістю виборчих бюлетенів, отриманих виборчою комісією.

3.2. Порядок внесення змін до виборчих бюлетенів

Територіальна виборча комісія, яка затвердила текст виборчого бюлетеня, приймає рішення про внесення змін до виборчого бюлетеня після виготовлення виборчих бюлетенів, у разі (ч. 13 ст. 75 Закону):

- ✓ скасування рішення кандидата у депутати в одномандатному виборчому окрузі;
- ✓ скасування рішення кандидата на посаду сільського, селищного голови.

Копія такого рішення невідкладно передається ТВК до ЦВК.

Такі зміни за рішенням ТВК вносяться до виборчих бюлетенів членами ДВК з використанням штампа "Вибув".

Постановою від 01.09.2015 року № 213 Центральна виборча комісія затвердила Роз'яснення щодо порядку виготовлення, передачі, зберігання та використання штампа "ВИБУВ" під час проведення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів та старост сіл, селищ (далі – Роз'яснення № 213).

Штампи передаються відповідним ДВК лише у разі прийняття рішення про внесення змін до виборчого бюлетеня або надходження копій рішень про внесення змін до виборчого бюлетеня.

Територіальна виборча комісія у разі прийняття нею рішення про внесення змін до виборчого бюлетеня виготовляє необхідну кількість засвідчених головою (заступником голови) та секретарем комісії, а також печаткою цієї комісії копій такого рішення (для усіх виборчих дільниць, на яких організовується голосування з відповідних виборів), отримує у районній виборчій комісії штамп "ВИБУВ" за відомістю та одночасно з копією відповідного рішення передає його відповідним ДВК за

відомістю не пізніше наступного дня після дня його прийняття, а в разі прийняття такого рішення у день, що передує дню голосування, – невідкладно, але не пізніше як за годину до початку голосування (п. 3, 9 Роз'яснення № 213).

Штамп "Вибув" передається ДВК одночасно з рішенням ТВК про скасування рішення про реєстрацію кандидата у депутати сільської, селищної ради, кандидата на посаду сільського, селищного голови.

Про проставлення на виборчому бюлетені штампа "Вибув", що засвідчує внесення змін до виборчого бюлетеня, ДВК невідкладно **письмово** повідомляють ТВК, що прийняла рішення про внесення змін до виборчого бюлетеня, а відповідна ТВК невідкладно повідомляє про це ЦВК (ч. 13 ст. 75 Закону).

Член ДВК під час видачі виборчого бюлетеня повідомляє кожному виборцю про зміни, внесені до виборчого бюлетеня (ч. 13 ст. 75 Закону)

Використання штампа "Вибув" ДВК без отримання відповідного рішення ТВК забороняється.

Відповідно до ч. 14 ст. 75 Закону у разі якщо до виборчих бюлетенів внесено зміни без рішення ТВК чи внесені зміни, що не відповідають рішенням ТВК, дільнична виборча комісія на своєму засіданні складає про це акт у двох примірниках.

В акті повинно бути зазначено кількість отриманих виборчих бюлетенів, кількість зіпсованих виборчих бюлетенів для голосування у відповідному окрузі та прізвища осіб, з вини яких це сталося. Один примірник цього акта невідкладно передається до ТВК, другий примірник зберігається у ДВК.

Відомості зазначеного акта враховуються ДВК при складанні протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці.

Зіпсовані виборчі бюлетені для голосування на різних місцевих виборах погашаються та упаковуються окремо в різні пакети в порядку, передбаченому Законом.

Відповідно до ч. 15 ст. 75 Закону особи, винні у протиправному псуванні виборчих бюлетенів, відшкодовують завдану шкоду в порядку, встановленому законом.

4. Організація та проведення голосування

4.1. Вимоги до приміщення для голосування та його облаштування

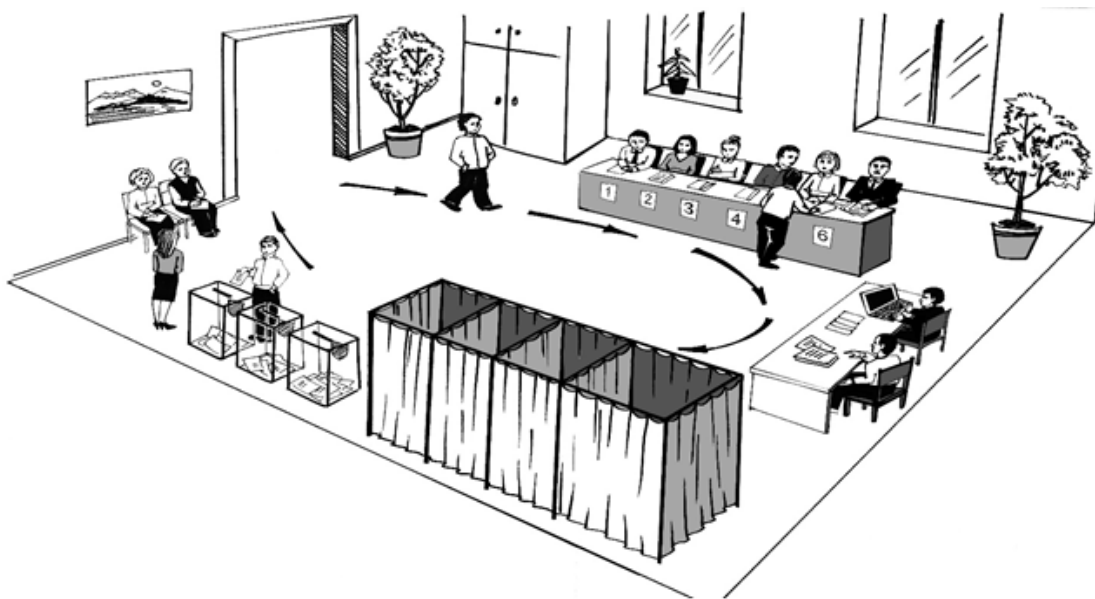
Голосування проводиться у спеціально відведеному приміщенні, в якому обладнуються у достатній кількості кабін для таємного голосування та визначаються місця видачі виборчих бюлетенів (ч. 1 ст. 76 Закону).

Таблиця 6					
Вид виборчої дільниці	Кількість виборців	Площа приміщення для голосування	Кількість кабін для таємного голосування	Кількість великих (стаціонарних) виборчих скриньок	Кількість малих (переносних) виборчих скриньок
Мала виборча дільниця	до 500	не менше 50 кв. м.	не менше 2	не менше 2	не менше 2
Середня виборча дільниця	від 500 до 1500	не менше 75 кв. м.	не менше 4	не менше 4	не менше 2
Велика виборча дільниця	більше 1500	не менше 90 кв. м.	не менше 6	не менше 6	не менше 2

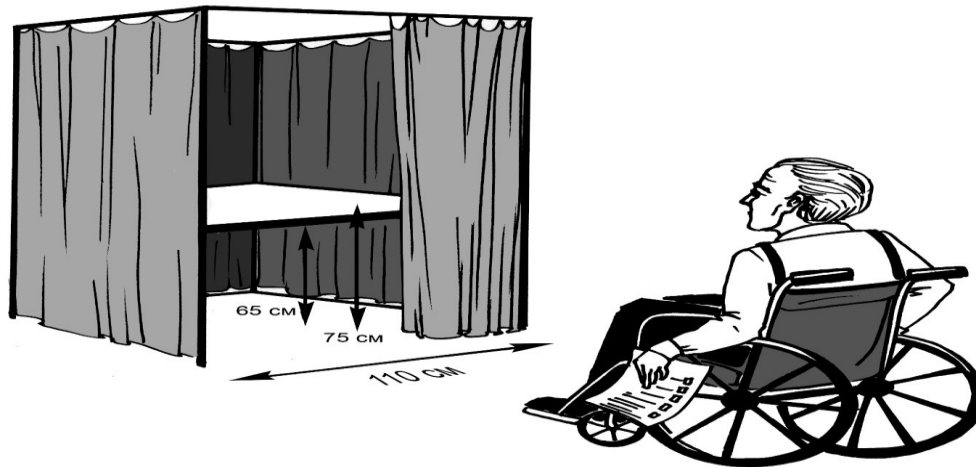
Виконавчі органи сільських, селищних, міських (у містах, де немає районних у місті рад), районних у містах рад або органи (посадові особи), які відповідно до закону здійснюють їх повноваження, забезпечують виборчі дільниці необхідними приміщеннями для голосування, придатними для облаштування відповідно до вимог Закону та нормативів, встановлених Постановою ЦВК від 10.08.2015 р. № 161 «Про нормативні вимоги до приміщень територіальних і дільничних виборчих комісій з виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів та старост сіл, селищ і приміщень для голосування, перелік та норми забезпечення цих комісій транспортними засобами, засобами зв'язку, обладнанням, інвентарем, оргтехнікою, іншими матеріальними цінностями, види робіт і послуг, які територіальні виборчі комісії можуть закуповувати за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету, отриманих як цільова субвенція з Державного бюджету України, чи коштів відповідного місцевого бюджету, виділених на підготовку і проведення місцевих виборів», а також надають технічну допомогу в облаштуванні.

Стаціонарні виборчі скриньки для голосування встановлюються так, щоб виборці при підході до них мали можливість проходити через кабінки для таємного голосування (ч. 2 ст. 76 Закону).

Приміщення для голосування повинно бути обладнано таким чином, щоб місця видачі виборчих бюлетенів, кабінки для таємного голосування, виборчі скриньки для голосування знаходилися у полі зору членів дільничної виборчої комісії та осіб, які відповідно до цього Закону мають право бути присутніми у приміщенні для голосування (ч. 4 ст. 76).

Для забезпечення голосування громадян з обмеженими фізичними можливостями в приміщенні для голосування облаштовується одна кабіна для таємного голосування з шириною входу до неї 110 см, у середині якої встановлюється столик або поличка висотою не більше 75 см з простором знизу не менше 67 см для можливості розташування інвалідного візка.

У приміщенні для голосування або безпосередньо перед ним дільнична виборча комісія розміщує плакати, що роз'яснюють порядок голосування та відповідальність за порушення законодавства про вибори, форма і текст яких затверджені Постановою ЦВК від 10.08.2015 р. № 165 «Про плакати, що роз'яснюють порядок голосування та відповідальність за порушення законодавства про місцеві вибори».

4.2. Організація голосування у приміщенні для голосування та за місцем перебування

Голосування проводиться 25 жовтня з 8 до 20 години без перерви (ч. 1 ст. 77 Закону).

Підготовче засідання ДВК у день голосування

Організація проведення голосування, обладнання приміщення для голосування та підтримання в ньому належного порядку, забезпечення таємності волевиявлення виборців під час голосування покладаються на ДВК (ч. 3 ст. 77 Закону).

Дільнична виборча комісія не раніш як за 45 хвилин до початку голосування (не раніше 7.15) проводить засідання, під час якого відкривається сейф (металева шафа, кімната) з виборчими бюлетенями (ч. 4 ст. 77 Закону).

Голова ДВК на підставі витягу з протоколу кожної ТВК про передачу виборчих бюлетенів ДВК оголошує кількість виборчих бюлетенів для голосування з кожних місцевих виборів та окремо по кожному виборчому округу, в яких проводиться голосування на виборчій дільниці, отриманих ДВК. Ці відомості заносяться до відповідних протоколів ДВК про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці (ч. 4 ст. 77 Закону).

У разі виявлення пошкодження стрічки, якою було опечатано сейф (металеву шафу, кімнату), ДВК негайно повідомляє про це працівника органів внутрішніх справ і ТВК та перераховує виборчі бюлетені. Члени виборчої комісії перевіряють виборчі бюлетені, зокрема, щодо відповідності номерів виборчої дільниці, наявності відбитка печатки цієї виборчої комісії, після чого перераховують виборчі бюлетені окремо по кожному виду виборів. ДВК складає акт, який підписується всіма присутніми при цьому членами ДВК та засвідчується печаткою цієї ДВК. Кількість виборчих бюлетенів, зазначена у вказаному акті, вважається кількістю бюлетенів, отриманих ДВК.

Голова ДВК перед початком голосування надає для огляду членам ДВК, особам, яким Законом надано право бути присутніми на засіданні ДВК, всі наявні виборчі скриньки.

Виборчі скриньки після огляду пломбуються або опечатуються печаткою ДВК.

У кожен виборчу скриньку, що використовується для голосування на виборчій дільниці, опускається контрольний лист, в якому зазначені номер виборчої дільниці, час його вкидання у виборчу скриньку, прізвища голови, заступника голови, секретаря та інших членів ДВК, присутніх при цьому осіб, яким надано право бути присутніми на засіданні ДВК. Контрольний лист підписується зазначеними особами. Їх підписи засвідчуються печаткою цієї ДВК. На контрольному листі може бути зазначено про відмову присутньої на засіданні виборчої комісії особи підписатися на контрольному листі (ч. 6 ст. 77 Закону).

Після пломбування або опечатування останньої виборчої скриньки і вкидання до неї контрольного листа та встановлення стаціонарних (великих) виборчих скриньок на відведені для них місця приміщення для голосування вважається готовим до проведення голосування (ч. 6 ст. 77 Закону).

Переносні (малі) виборчі скриньки розміщуються у приміщенні для голосування отворами для виборчих бюлетенів униз у полі зору членів виборчої комісії та інших осіб, присутніх у приміщенні для голосування під час голосування відповідно до вимог Закону (ч. 6 ст. 77 Закону).

Перед початком голосування ДВК інформує ТВК про (ч. 6 ст. 77 Закону):

- 1) кількість виборців, внесених до списку виборців на виборчій дільниці, на момент початку голосування;
- 2) кількість виборців у витягу із списку виборців для голосування за місцем перебування.

Голова ДВК передає необхідну кількість виборчих бюлетенів для голосування членам ДВК, які будуть видавати виборчі бюлетені виборцям у приміщенні для голосування та організовуватимуть голосування за місцем перебування виборців (ч. 7 ст. 77 Закону).

Передача виборчих бюлетенів фіксується відомістю за формою, встановленою Постановою ЦВК від 11.08.2015 р. № 177 «Про форми виборчих документів дільничних виборчих комісій з виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів та старост сіл, селищ» (далі – Постанова № 177).

Зазначені члени комісії засвідчують отримання виборчих бюлетенів, проставляючи підпис у відомості, та забезпечують їх збереження і дотримання встановленого Законом порядку їх видачі виборцям.

Жодного виборчого бюлетеня у сейфі залишатися не може (ч. 7 ст. 77 Закону).

При проведенні голосування на виборчій дільниці два члени ДВК надають виборцю можливість проголосувати (ч. 7 ст. 77 Закону):

- ✓ один член ДВК за умови пред'явлення виборцем паспорту або тимчасового посвідчення громадянина України (для осіб, недавно прийнятих до громадянства України), наявності виборця у списку виборців на відповідній виборчій дільниці та наявності у нього права голосу на відповідних місцевих виборах (враховуючи відмітку в графі "Примітка" щодо постійної нездатності пересуватися самостійно або запису "Голосує за місцем перебування") надає виборцю список виборців для підпису;
- ✓ другий член ДВК зобов'язаний вписати своє прізвище і розписатися у визначеному місці на контрольних талонах виборчих бюлетенів, проставити на контрольних талонах у позначеному місці номер, за яким виборця внесено до списку виборців на дільниці.

Виборець розписується у списку виборців за отримання ним виборчих бюлетенів для голосування на місцевих виборах, а також розписується у визначеному місці на контрольному талоні кожного виборчого бюлетеня (ч. 7 ст. 77 Закону).

Після цього член виборчої комісії відокремлює від кожного виборчого бюлетеня, який видається виборцю, контрольний талон та видає виборцю виборчі бюлетені для голосування. При цьому робити на виборчих бюлетенях будь-які інші позначки забороняється (ч. 7 ст. 77 Закону).

Член виборчої комісії повідомляє виборцю, скільки виборчих бюлетенів він отримав (ч. 7 ст. 77 Закону).

Контрольні талони виданих виборчих бюлетенів зберігаються до кінця голосування у члена комісії, який видав виборчі бюлетені (ч. 7 ст. 77 Закону).

Виборчий бюлетень заповнюється виборцем особисто в кабіні для таємного голосування (ч. 9 ст. 77 Закону).

Під час заповнення виборчого бюлетеня забороняється присутність інших осіб (ч. 9 ст. 77 Закону).

Виборець, який внаслідок фізичних вад не може самостійно заповнити виборчий бюлетень, має право з відома голови або іншого члена ДВК скористатися допомогою іншої особи, крім члена виборчої комісії, кандидата, уповноваженої особи місцевої організації партії, довіреної особи кандидата, офіційного спостерігача (ч. 9 ст. 77 Закону).

Виборець може перебувати у приміщенні для голосування протягом часу, необхідного для голосування (ч. 8 ст. 77 Закону).

Виборець не має права передавати свої виборчі бюлетені іншим особам (ч. 10 ст. 77 Закону).

Отримання виборчого бюлетеня від інших осіб (крім члена виборчої комісії, який видає бюлетень), заохочення або примушування виборців до передачі бюлетеня іншим особам шляхом підкупу, погроз або іншим способом забороняються (ч. 9 ст. 77 Закону).

У виборчому бюлетені для голосування в територіальному виборчому окрузі виборець робить позначку "плюс" (+) або іншу, що засвідчує волевиявлення виборця, у квадраті проти назви місцевої організації партії, кандидата, закріпленого нею за відповідним територіальним виборчим округом (у разі закріплення) (ч. 11 ст. 77 Закону).

У виборчих бюлетенях для голосування в одномандатному виборчому окрузі виборець робить позначку "плюс" (+) або іншу, що засвідчує волевиявлення виборця, у квадраті проти прізвища кандидата в депутати, за якого він голосує (ч. 11 ст. 77 Закону).

У виборчих бюлетенях для голосування з виборів сільського, селищного, міського голови виборець робить позначку "плюс" (+) або іншу, що засвідчує волевиявлення виборця, у квадраті проти прізвища відповідного кандидата, за якого він голосує (ч. 11 ст. 77 Закону).

Виборець може голосувати лише за одну місцеву організацію партії у відповідному територіальному виборчому окрузі, одного кандидата в депутати в сільську, селищну раду, за одного кандидата на посаду відповідно сільського, селищного, міського голови (ч. 12 ст. 77 Закону)

У разі якщо виборець, заповнюючи виборчий бюлетень, припустився помилки, він має право невідкладно звернутися з письмовою заявою до членів виборчої комісії, які видали йому виборчий бюлетень, з проханням видати йому інший виборчий бюлетень.

Члени ДВК видають інший виборчий бюлетень лише один раз, тільки в обмін на зіпсований, про що робиться відповідна позначка в списку виборців проти прізвища виборця та ставиться підпис члена ДВК.

Зіпсований виборчий бюлетень негайно погашається як невикористаний, про що складається акт. Зіпсований і погашений виборчий бюлетень при підрахунку голосів ураховується як невикористаний і запаковується разом із контрольним талоном у пакет з невикористаними виборчими бюлетенями (ч. 13 ст. 77 Закону).

Виборець опускає заповнені виборчі бюлетені у виборчу скриньку.

При пред'явленні відповідного посвідчення або за наявності фізичних вад, які не потребують документального підтвердження, виборець має право з відома голови або іншого члена дільничної виборчої комісії доручити зробити це іншій особі, крім члена виборчої комісії, кандидата, уповноваженої особи місцевої організації партії, довіреної особи кандидата, офіційного спостерігача (ч. 14 ст. 77 Закону)

У разі пошкодження виборчої скриньки під час голосування вона опечатується головою ДВК і не менш як трьома членами виборчої комісії у спосіб, що унеможливорює вкидання виборчих бюлетенів. Ця виборча скринька зберігається в приміщенні для голосування і не використовується до закінчення голосування (ч. 15 ст. 77 Закону).

О 19.55 голова ДВК оголошує про закінчення голосування та зачинення виборчої дільниці о 20 годині. Виборці, які на 20 годину прийшли до дільниці для голосування, мають право проголосувати.

Для забезпечення реалізації цього права виборців один із членів комісії о 20 годині за дорученням голови ДВК підходить до входу у приміщення для голосування та запрошує всіх виборців, які ще не проголосували, зайти у приміщення для голосування та зачиняє двері.

Після виходу з приміщення для голосування останнього виборця приміщення зачиняється і в ньому залишаються тільки члени виборчої комісії та особи, які згідно з Законом мають право бути присутніми на засіданні виборчої комісії (ч. 16 ст. 77 Закону).

Під час проведення голосування не допускається закриття приміщень для голосування, припинення голосування, розкриття виборчих скриньок, підрахунок голосів до закінчення встановленого Законом часу голосування (ч. 17 ст. 77 Закону).

Невідкладно після закінчення голосування, але не пізніше 21 години ДВК передає до ТВК попередні відомості про кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені на дільниці на момент закінчення голосування (ч. 18 ст. 77 Закону).

5. Підрахунок голосів виборців

5.1. Порядок підрахунку голосів виборців

Підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці здійснюється відкрито і гласно членами ДВК на її засіданні, яке проводиться у тому самому приміщенні, де відбувалося голосування (ч. 1 ст. 79 Закону).

Засідання ДВК починається відразу після закінчення голосування, проводиться без перерви і закінчується після складення та підписання відповідних протоколів про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з усіх місцевих виборів та по всіх виборчих округах, в яких проводилося голосування на виборчій дільниці, відповідно до вимог, передбачених Законом (ч. 2 ст. 79 Закону).

На час проведення засідання ДВК доручає ведення протоколу засідання виборчої комісії заступнику голови або іншому члену ДВК. Секретар ДВК на цьому засіданні вносить відомості до протоколу про підрахунок голосів виборців.

Протокол цього засідання ДВК складається і підписується у тому самому приміщенні, де проходило голосування.

Засідання ДВК починається відразу після закінчення голосування, проводиться без перерви і закінчується після складення та підписання відповідних протоколів про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з усіх місцевих виборів та по всіх виборчих округах, в яких проводилося голосування на виборчій дільниці, відповідно до вимог, передбачених Законом (ч. 2 ст. 79 Закону).

ДВК на підставі списку виборців для місцевих виборів встановлює кількість виборців на виборчій дільниці. Ця кількість оголошується і заноситься до відповідних протоколів про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з кожних місцевих виборів (ч. 3 ст. 79 Закону).

Опрацювання невикористаних виборчих бюлетенів.

ДВК підраховує невикористані виборчі бюлетені, у тому числі бюлетені, зіпсовані виборцями, замість яких виборцям були видані інші, окремо з кожних місцевих виборів та у кожному виборчому окрузі, в яких проводилося голосування на виборчій дільниці.

Кількість таких бюлетенів з кожних місцевих виборів та у кожному з округів оголошується і заноситься до відповідних протоколів про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці (ч. 4 ст. 79).

Невикористані виборчі бюлетені з кожних місцевих виборів погашаються шляхом відокремлення правого нижнього кута бюлетеня (ч. 5 ст. 79 Закону)

Погашені невикористані виборчі бюлетені (із контрольними талонами) разом із бюлетенями, зіпсовані виборцями, замість яких виборцям були видані інші, запаковуються окремо з кожних місцевих виборів та по кожному виборчому округу (ч. 5 ст. 79 Закону).

На пакетах робляться написи "Невикористані виборчі бюлетені", зазначаються:

- ✓ назва місцевих виборів,
- ✓ позначення та/або номер виборчого округу,
- ✓ номер виборчої дільниці,
- ✓ кількість запакованих виборчих бюлетенів по відповідному виборчому округу,
- ✓ дата і час пакування,

ставляться підписи присутніх членів ДВК та печатка комісії.

Опрацювання списку виборців та контрольних талонів

ДВК підраховує кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені з відповідних місцевих виборів у відповідному виборчому окрузі, за підписами виборців у списку виборців та у витягу із списку виборців. Ця кількість оголошується (ч. 6 ст. 79 Закону).

ДВК підраховує кількість контрольних талонів виборчих бюлетенів з підписами виборців та членів дільничної виборчої комісії, які їх видали, окремо з кожних місцевих виборів та по кожному виборчому округу, в яких проводилося голосування на виборчій дільниці. Кількість таких талонів по кожному виборчому округу оголошується (ч. 7 ст. 79 Закону).

ДВК перевіряє чи дорівнює кількість контрольних талонів окремо по кожному виду виборів кількості підписів виборців у списку виборців та у витягу із списку виборців.

У разі взаємної відповідності, ця кількість оголошується і заноситься до відповідного протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці у графу "Кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені".

У разі невідповідності складається акт (додатки 10-12 до Постанови № 177) із зазначенням установленого рішенням ДВК причини такої невідповідності, який підписується присутніми членами ДВК. Цей акт мають право також підписати присутні кандидати, довірені особи кандидатів, уповноважені особи місцевої організації партії, офіційні спостерігачі. Підписи засвідчуються печаткою цієї ДВК.

Після цього комісія приймає рішення про встановлення кількості виборців, які отримали виборчі бюлетені для голосування у відповідному виборчому окрузі.

Ця кількість оголошується і заноситься до відповідних протоколів про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці.

Список виборців, доданий до нього витяг зі списку виборців, заяви виборців про надання їм можливості проголосувати за межами приміщення для голосування (разом із довідками медичних установ), на підставі яких складався витяг зі списку виборців, запаковуються в окремий пакет (ч. 10 ст. 79 Закону).

На пакеті робиться напис "Список виборців для місцевих виборів", зазначаються:

- ✓ назва територіальної громади;
- ✓ номер виборчої дільниці;
- ✓ дата і час пакування;
- ✓ кількість запакованих документів;

ставляться підписи присутніх членів ДВК та печатка цієї ДВК.

Контрольні талони виборчих бюлетенів для голосування по кожних місцевих виборах запаковуються в окремі пакети.

На пакетах робляться відповідні написи "Контрольні талони виборчих бюлетенів", зазначаються:

- ✓ назва місцевих виборів;
- ✓ позначення та/або номер виборчого округу;
- ✓ номер виборчої дільниці;
- ✓ кількість запакованих контрольних талонів з відповідних місцевих виборів у відповідному виборчому окрузі;
- ✓ дата і час пакування;

ставляться підписи присутніх членів ДВК та печатка цієї ДВК.

Порядок підрахунку голосів

Підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці проводиться ДВК в такій послідовності (ч. 12 ст. 79 Закону):

- 1) підрахунок голосів по виборах депутатів обласної ради;
- 2) підрахунок голосів по виборах депутатів районної ради;
- 3) підрахунок голосів по виборах міського голови;
- 4) підрахунок голосів по виборах депутатів міської ради;
- 5) підрахунок голосів по виборах міського голови міста, яке входить до складу іншого міста згідно з існуючим адміністративно-територіальним устроєм;
- 6) підрахунок голосів по виборах депутатів районної у місті ради, міської ради міста, яке входить до складу міста згідно з існуючим адміністративно-територіальним устроєм;
- 7) підрахунок голосів по виборах сільського, селищного голови;
- 8) підрахунок голосів по виборах депутатів сільської, селищної ради.

Під час підрахунку голосів виборців з кожних місцевих виборів бюлетені з тих місцевих виборів, підрахунок голосів виборців з яких ще не проводився, складаються у виборчі скриньки, які постійно перебувають у полі зору членів ДВК (ч. 12 ст. 79 Закону).

Відкриття виборчих скриньок

Перед відкриттям виборчих скриньок ДВК перевіряє, чи дорівнює окремо з кожних місцевих виборів та по кожному виборчому округу, в якому проводилося голосування на виборчій дільниці, сума кількості невикористаних виборчих бюлетенів у цьому виборчому окрузі та кількості виборців, які отримали виборчі бюлетені, кількості виборчих бюлетенів у цьому виборчому окрузі, ДВК (ч. 13 ст. 79 Закону).

У разі невідповідності цих даних ДВК складає акт (додатки 13-15 до Постанови № 177) із зазначенням установленої рішенням ДВК причини такої невідповідності, який підписується присутніми членами ДВК. Цей акт мають право підписати присутні кандидати, довірені особи кандидатів, уповноважені особи місцевих організацій партій, офіційні спостерігачі. Підписи засвідчуються печаткою ДВК (ч. 13 ст. 79 Закону).

ДВК перевіряє цілісність пломб або печаток на виборчих скриньках (ч. 14 ст. 79 Закону).

У разі виявлення на виборчих скриньках пошкоджень пломб або печаток складається акт (додаток 16 до Постанови № 177) із зазначенням характеру виявлених пошкоджень, який підписується присутніми членами ДВК. Цей акт мають право підписати присутні кандидати, довірені особи кандидатів, уповноважені особи місцевих організацій партій, офіційні спостерігачі. Підписи засвідчуються печаткою ДВК (ч. 15 ст. 79 Закону).

Виборчі скриньки відкриваються ДВК по чергові (ч. 16 ст. 79 Закону):

- 1) виборчі скриньки, що використовувалися при голосуванні виборців за межами приміщення для голосування,
- 2) стаціонарні виборчі скриньки;
- 3) виборчі скриньки з пошкодженими печатками або пломбами чи іншими пошкодженнями, виявленими під час голосування (за їх наявності).

Після відкриття непошкодженої виборчої скриньки її вміст висипається на стіл, за яким розміщуються члени ДВК, при цьому перевіряється наявність у скриньці контрольного листа (двох контрольних листів - для переносних виборчих скриньок) (ч. 17 ст. 79 Закону).

Виборчі бюлетені з пошкодженої виборчої скриньки виймаються по одному без їх перемішування (ч. 17 ст. 79 Закону).

У разі відсутності у виборчій скриньці контрольного листа (двох контрольних листів - для переносних виборчих скриньок) ДВК складає акт про відсутність у скриньці контрольного листа (додатки 17-19 до Постанови № 177), в якому зазначає кількість виборчих бюлетенів, що знаходяться у цій скриньці. Такі виборчі бюлетені не враховуються при встановленні загальної кількості виборців, які взяли участь у голосуванні, та при підрахунку голосів виборців.

У разі виникнення сумнівів щодо достовірності контрольного листа, що знаходиться у виборчій скриньці, рішення щодо визнання виборчих бюлетенів, що знаходяться у такій виборчій скриньці, такими, що не підлягають врахуванню при встановленні загальної кількості виборців, які взяли участь у голосуванні, та при підрахунку голосів виборців, приймається ДВК шляхом голосування. Відповідне рішення та результати голосування фіксуються у протоколі засідання комісії (ч. 19 ст. 79 Закону).

Не підлягають врахуванню при встановленні кількості виборців, які взяли участь у голосуванні, та при підрахунку голосів виборців, виявлені у виборчих скриньках бюлетені для голосування, на яких (ч. 20 ст. 79 Закону):

- ✓ зазначена назва (позначення, номер) виборчого округу та/або номер виборчої ділянки не відповідають назві (позначенню, номеру) відповідного виборчого округу та/або номеру виборчої ділянки, на якій проводиться підрахунок голосів;
- ✓ наявний відтиск печатки іншої комісії;
- ✓ наявний відтиск будь-якої іншої печатки.

Виборчі бюлетені, що не підлягають врахуванню при встановленні загальної кількості виборців, які взяли участь у голосуванні, та при підрахунку голосів виборців, запаковуються окремо з кожних місцевих виборів і по кожному виборчому округу (ч. 21 ст. 79 Закону).

На пакетах робиться відповідний напис "Виборчі бюлетені, що не підлягають врахуванню", зазначаються:

- ✓ назва виборів;
- ✓ позначення та/або номер виборчого округу;
- ✓ номер виборчої дільниці;
- ✓ кількість запакованих виборчих бюлетенів у відповідному виборчому окрузі;
- ✓ дата і час пакування;

ставляться підписи присутніх членів дільничної виборчої комісії та печатка комісії.

Підрахунок виборчих бюлетенів

Виборчі бюлетені для голосування з кожних місцевих виборів і по кожному виборчому округу відокремлюються одні від одних (ч. 22 ст. 79 Закону).

Виборча комісія підраховує загальну кількість виборчих бюлетенів окремо з кожних місцевих виборів та по кожному виборчому округу (ч. 22 ст. 79 Закону).

ДВК приймає рішення шляхом голосування про визначення члена ДВК, який буде рахувати виборчі бюлетені (ч. 23 ст. 79 Закону).

При підрахунку виборчих бюлетенів визначений ДВК член комісії рахує виборчі бюлетені вголос (ч. 23 ст. 79 Закону).

Усі предмети, що не є виборчими бюлетенями встановленої форми, складаються окремо і не підраховуються. У разі виникнення сумнівів, чи є предмет виборчим бюлетенем, ДВК вирішує це питання шляхом голосування. При цьому кожен член ДВК має право особисто оглянути предмет. На час його огляду підрахунок виборчих бюлетенів припиняється. Предмети, що не є виборчими бюлетенями, запаковуються в окремий пакет. На пакеті робиться напис "Предмети", зазначаються назва територіальної громади, номер виборчої дільниці, дата, час пакування, кількість запакованих документів, ставляться підписи присутніх членів ДВК та печатка комісії (ч. 23 ст. 79 Закону).

Після підрахунку виборчих бюлетенів у всіх виборчих скриньках ДВК підраховує загальну кількість виборчих бюлетенів у виборчих скриньках окремо з кожних місцевих виборів та по кожному виборчому округу, за винятком виборчих бюлетенів, що не підлягають врахуванню, і таким чином встановлює кількість виборців, які взяли участь у голосуванні відповідно по кожному виборчому округу, в якому проводилося голосування на виборчій дільниці. Кожна з цих кількостей оголошується і заноситься до відповідного протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці (ч. 24 ст. 79 Закону).

Виборчі бюлетені в територіальному виборчому окрузі розкладаються на місця, позначені окремими табличками, що містять з обох боків назву місцевої організації партії, напис "Недійсні" (ч. 25 ст. 79 Закону).

При розкладанні виборчих бюлетенів визначений ДВК член комісії показує кожний виборчий бюлетень усім членам комісії, виголошуючи результат волевиявлення виборця. У разі виникнення сумнівів щодо змісту виборчого бюлетеня виборча комісія вирішує питання шляхом голосування. При цьому кожен член виборчої комісії має право особисто оглянути виборчий бюлетень. На час огляду

виборчого бюлетеня підрахунок інших виборчих бюлетенів припиняється. Відповідне рішення та результати голосування фіксуються у протоколі засідання комісії (ч. 26 ст. 79 Закону).

Недійсними вважаються виборчі бюлетені (ч. 27 ст. 79 Закону):

- 1) на яких відсутня печатка цієї дільничної виборчої комісії;
- 2) на яких зроблено більш як одну позначку;
- 3) на яких не поставлено жодної позначки;
- 4) в яких не відірвано контрольний талон;
- 5) з яких неможливо з інших причин установити зміст волевиявлення виборця;
- 6) до яких не внесено зміни у зв'язку із скасування реєстрації кандидата (кандидатів), або внесено зміни без відповідного рішення чи внесено зміни невідповідно до такого рішення.

У разі виникнення сумнівів щодо дійсності виборчого бюлетеня питання вирішується дільничною виборчою комісією шляхом голосування. При цьому кожен член ДВК має право особисто оглянути виборчий бюлетень. На час огляду виборчого бюлетеня підрахунок інших виборчих бюлетенів припиняється. Відповідне рішення та результати голосування фіксуються у протоколі засідання комісії (ч. 28 ст. 79 Закону).

Недійсні виборчі бюлетені підраховуються окремо з кожних місцевих виборів та по кожному виборчому округу. Кожна з цих кількостей оголошується і заноситься до відповідного протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці. Недійсні виборчі бюлетені запаковуються окремо з кожних місцевих виборів та по кожному виборчому округу. (ч. 29 ст. 79 Закону).

ДВК підраховує кількість голосів виборців, поданих за кожную місцеву організацію партії. Під час підрахунку голосів кожен член комісії має право перевірити або перерахувати відповідні виборчі бюлетені. Результати підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці в територіальному виборчому окрузі оголошуються і заносяться до протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці в територіальному виборчому окрузі (ч. 30 ст. 79 Закону).

ДВК зобов'язана при підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці в територіальному виборчому окрузі перевірити, чи дорівнює кількість виборців, які взяли участь у голосуванні на виборчій дільниці в цьому виборчому окрузі, сумі кількостей недійсних виборчих бюлетенів на виборчій дільниці в цьому виборчому окрузі та виборчих бюлетенів, голоси в яких подані за місцеві організації партій, кандидатів, закріплених ними за відповідним територіальним виборчим округом (у разі закріплення).

У разі невідповідності цих даних ДВК складає акт (додаток 20 до Постанови № 177) із зазначенням установленій рішенням ДВК причини такої розбіжності, який підписується присутніми членами дільничної виборчої комісії. Цей акт мають право підписати присутні кандидати в депутати, висунуті місцевими організаціями партій у відповідному багатомандатному виборчому окрузі, уповноважені особи місцевих організацій партій, офіційні спостерігачі. Підписи засвідчуються печаткою цієї виборчої комісії (ч. 31 ст. 79 Закону).

Виборчі бюлетені з голосами виборців у територіальному виборчому окрузі, поданими за кожную місцеву організацію партії, кандидата, закріпленого нею за відповідним територіальним виборчим округом (у разі закріплення), запаковуються окремо (ч. 32 ст. 79 Закону).

На пакетах зазначаються відповідна назва місцевої організації партії, назва місцевих виборів, позначення та/або номер територіального виборчого округу, номер виборчої дільниці, назва виборчих бюлетенів, кількість запакованих виборчих бюлетенів, дата і час пакування, ставляться підписи присутніх членів ДВК та печатка комісії (ч. 32 ст. 79 Закону).

Після цього аналогічним чином розкладаються виборчі бюлетені на місця, позначені окремими табличками, що містять з обох боків прізвище кандидата у депутати, - окремо для кожного одномандатного виборчого округу, прізвища кандидата в депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови та для кожного з цих випадків - з написом "Недійсні".

ДВК підраховує кількість голосів виборців, поданих за кожного кандидата у депутати в одномандатному виборчому окрузі, кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови. Під час підрахунку голосів виборців кожен член ДВК має право перевірити або перерахувати відповідні виборчі бюлетені. Результати підрахунку голосів виборців за кандидатів у депутати в одномандатному виборчому окрузі, кандидатів на

посаду сільського, селищного, міського голови на виборчій дільниці оголошуються і заносяться до протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці у відповідному виборчому окрузі (ч. 33 ст. 79 Закону).

ДВК зобов'язана перевірити, чи дорівнює кількість виборців, які взяли участь у голосуванні, сумі кількості недійсних виборчих бюлетенів та виборчих бюлетенів, голоси в яких подані за кандидатів на виборчій дільниці в цьому виборчому окрузі. У разі невідповідності цих даних дільнична виборча комісія складає акт (додатки 21-22 до Постанови № 177) із зазначенням установленого рішенням ДВК причини такої розбіжності, який підписується членами ДВК. Цей акт мають право також підписати присутні кандидати в депутати, які балотуються в одномандатному виборчому окрузі, кандидати на посаду сільського, селищного, міського голови, їх довірені особи та офіційні спостерігачі. Підписи засвідчуються печаткою комісії (ч. 34 ст. 79 Закону).

Після підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці, поданих за кандидатів у депутати в одномандатному виборчому окрузі, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, старости, виборчі бюлетені з голосами виборців, поданими за кожного кандидата, запаковуються окремо. На пакетах відповідно зазначаються прізвище та ініціали кандидата, назва виборів, позначення та/або номер округу, номер виборчої дільниці, кількість запакованих виборчих бюлетенів, дата і час пакування, ставляться підписи присутніх членів дільничної виборчої комісії та печатка комісії (ч. 35 ст. 79 Закону).

5.2. Визнання голосування на виборчій дільниці недійсним

ДВК приймає рішення про визнання голосування на виборчій дільниці недійсним у разі встановлення нею порушень вимог Закону, внаслідок яких неможливо достовірно встановити результати волевиявлення виборців, лише за таких обставин (ч. 1 ст. 81 Закону):

Таблиця 7		
Обставини, за яких голосування на виборчій дільниці може бути визнано недійсним	Кількісні показники	Вид виборів, на яких голосування може бути визнано недійсним
випадки незаконного голосування (вкидання виборчого бюлетеня до виборчої скриньки за виборця іншою особою, крім випадків, передбачених Законом; голосування особами, які не мають права голосу; голосування особами, які не включені до списку виборців на виборчій дільниці або включені до нього безпідставно; голосування виборцем більше одного разу) (п. 1 ч. 1 ст. 81 Закону)	у кількості, що перевищує 5 % кількості виборців, які отримали виборчі бюлетені на виборчій дільниці	по всіх видах виборів
знищення або пошкодження виборчої скриньки (скриньок), що унеможливорює встановлення змісту виборчих бюлетенів (п. 2 ч. 1 ст. 81 Закону)	якщо кількість цих бюлетенів перевищує 10 % кількості виборців, які взяли участь у голосуванні на ВД	
виявлення у виборчих скриньках більшої кількості виборчих бюлетенів (п. 3 ч. 1 ст. 92 Закону).	якщо кількість виявлених бюлетенів більше ніж на 5 % перевищує кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені на виборчій дільниці	у відповідному виборчому окрузі з відповідних місцевих виборів

У кожному випадку виявлення зазначених вище обставин, ДВК складає відповідний акт, який підписується всіма присутніми членами ДВК та засвідчується печаткою виборчої комісії, що є підставою для розгляду ДВК питання про визнання голосування недійсним (ч. 2 ст. 81 Закону).

У разі прийняття рішення про визнання голосування на виборчій дільниці недійсним з окремих місцевих виборів усі бюлетені, виявлені у виборчих скриньках на цій виборчій дільниці з таких місцевих виборів, вважаються такими, що не підлягають врахуванню.

5.3. Порядок складення протоколу дільничної виборчої комісії про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці

ДВК на своєму засіданні складає протокол про підрахунок голосів виборців з кожних місцевих виборів по кожному виборчому округу, по якому проводиться голосування на виборчій дільниці. Форма бланка протоколу ДВК про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці затверджена Постановою ЦВК від 25.08.2015 р. № 180 «Про форми протоколів та актів виборчих комісій, які здійснюють підготовку та проведення місцевих виборів, щодо підрахунку голосів виборців на виборчих дільницях з виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів та старост сіл, селищ» (далі – Постанова № 180) (ч. 1 ст. 80 Закону).

Бланки протоколів ДВК про підрахунок голосів виборців з кожних місцевих виборів по кожному виборчому округу виготовляються відповідною територіальною виборчою комісією для кожної виборчої дільниці у кількості примірників, визначеній відповідною територіальною виборчою комісією в порядку та строки, визначені статтею 75 Закону для виготовлення виборчих бюлетенів, та передаються разом із виборчими бюлетенями (ч. 1 ст. 80 Закону).

До протоколу ДВК про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці, поданих за кандидатів у депутати в сільську, селищну раду, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови прописом та цифрами заносяться:

- 1) кількість виборчих бюлетенів для голосування в виборчому окрузі, одержаних ДВК;
- 2) кількість виборців, внесених до списку виборців на виборчій дільниці;
- 3) кількість виборців, внесених на виборчій дільниці до витягу із списку виборців для голосування за місцем перебування;
- 4) кількість невикористаних виборчих бюлетенів;
- 5) кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені у приміщенні для голосування;
- 6) кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені за місцем перебування;
- 7) загальна кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені;
- 8) кількість виборчих бюлетенів, що не підлягають врахуванню;
- 9) кількість виборців, які взяли участь у голосуванні;
- 10) кількість виборчих бюлетенів, визнаних недійсними;
- 11) кількість голосів виборців, поданих за кожного кандидата;
- 12) загальна кількість голосів виборців, поданих за кандидатів у депутати в депутати сільської, селищної ради, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови.

До протоколу ДВК про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці, поданих за місцеві організації партій, кандидатів, закріплених ними за відповідним ТВО (у разі закріплення), прописом та цифрами заносяться:

- 1) кількість виборчих бюлетенів для голосування в ТВО, одержаних ДВК;
- 2) кількість виборців, внесених до списку виборців на виборчій дільниці;
- 3) кількість виборців, внесених на виборчій дільниці до витягу із списку виборців для голосування за місцем перебування;
- 4) кількість невикористаних виборчих бюлетенів;
- 5) кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені у приміщенні для голосування;
- 6) кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені за місцем перебування;
- 7) загальна кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені;
- 8) кількість виборчих бюлетенів, що не підлягають врахуванню;
- 9) кількість виборців, які взяли участь у голосуванні;
- 10) кількість виборчих бюлетенів, визнаних недійсними;
- 11) кількість голосів виборців, поданих за кожну місцеву організацію партії, кандидата, закріпленого нею за відповідним ТВО (у разі закріплення);
- 12) загальна кількість голосів виборців, поданих за місцеві організації партій, кандидатів, закріплених ними за відповідним ТВО (у разі закріплення).

Забороняються заповнення протоколів про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці олівцем, а також внесення до них без відповідного рішення ДВК будь-яких виправлень (ч. 5 ст. 80 Закону).

Протокол про підрахунок голосів виборців з кожних місцевих виборів по кожному виборчому округу, по якому проводиться голосування на виборчій дільниці, складається ДВК у кількості примірників, яка на чотири більша, ніж кількість осіб, які входять до складу ДВК.

Таблиця 8

Примірник протоколу	Призначення
Перший	"Протокол про підрахунок голосів" та зазначаються назва відповідних виборів, позначення та/або номер виборчого округу, номер виборчої дільниці, дата і час пакування, кількість запакованих документів, ставляться підписи усіх присутніх членів дільничної виборчої комісії та печатка ДВК. В цей же пакет запаковуються перший та другий примірники протоколу з поміткою «Уточнений» (за наявності) (ч. 8 ст. 80 Закону) для транспортування до ТВК
Другий	
Третій	зберігається у секретаря ДВК (ч. 8 ст. 80 Закону)
Четвертий	невідкладно вивішується для загального ознайомлення в приміщенні ДВК (ч. 8 ст. 80 Закону)
Решта	по одному примірнику видається членам ДВК (ч. 8 ст. 80 Закону)

Примірники протоколу нумеруються та мають однакову юридичну силу.

У протоколі про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці зазначаються дата і час (година і хвилини) його підписання членами дільничної виборчої комісії.

Кожен примірник протоколу підписується головою, заступником голови, секретарем та іншими членами дільничної виборчої комісії, присутніми на засіданні виборчої комісії.

У разі незгоди з діями комісії чи результатами підрахунку голосів, зафіксованими у протоколі комісії, член комісії підписує протокол із приміткою "З окремою думкою". Письмовий виклад окремої думки додається до відповідного протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці. (ч. 4 ст. 80 Закону)

У разі відсутності підпису члена ДВК у протоколі підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці навпроти його прізвища зазначається причина відсутності підпису. Цей протокол підписується та засвідчується печаткою ДВК лише після його остаточного заповнення.

Перший і другий примірники протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці мають право також підписати кандидати, довірені особи кандидатів, уповноважені особи місцевих організацій партій, офіційні спостерігачі, які були присутні на засіданні ДВК при підрахунку голосів виборців.

Непідписання або відмова від підписання протоколу окремими членами комісії не має правових наслідків для дійсності протоколу (ч. 4 ст. 80 Закону).

Якщо після підписання протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці ДВК виявила в ньому неточності (описку чи помилку у цифрах), вона на своєму засіданні розглядає питання про внесення змін до нього шляхом складання нового протоколу, на якому робиться позначка "Уточнений" (ч. 6 ст. 80 Закону).

Кандидатам, довіреним особам кандидатів, уповноваженим особам місцевих організацій партій, офіційним спостерігачам, які були присутні на засіданні дільничної виборчої комісії при підрахунку голосів виборців, на їх прохання невідкладно видаються копії протоколу про підрахунок голосів виборців з відповідних місцевих виборів по відповідному виборчому округу, в тому числі з позначкою "Уточнений", засвідчені підписами голови і секретаря дільничної виборчої комісії та печаткою виборчої комісії, з розрахунку не більш як по одній копії кожного протоколу для кожної місцевої організації партії, яка висунула кандидатів у депутати в багатомандатному виборчому окрузі, кожного кандидата (ч. 7 ст. 80 Закону).

Про видачу копій протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці, поданих на відповідних місцевих виборах у відповідному виборчому окрузі, складається акт за формою, встановленою Постановою № 180.

В акті зазначаються перелік осіб, які одержали копії відповідного протоколу, номер примірника, дата та час одержання цих копій і проставляються підписи цих осіб. Акт підписується головою та секретарем дільничної виборчої комісії і засвідчується печаткою дільничної виборчої комісії (ч. 7 ст. 80 Закону).

6. Транспортування документів до територіальної виборчої комісії

6.1. Порядок транспортування документів до територіальної виборчої комісії

ДВК виборчої дільниці, утвореної в межах села, селища, що входить до складу району, доставляє:

- 1) до районної виборчої комісії – протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів обласної ради у ТВО;
- 2) до сільської, селищної виборчої комісії:

- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів районної ради у ТВО;
- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів відповідно сільського, селищного голови;
- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів відповідно сільської, селищної ради в ОВО.

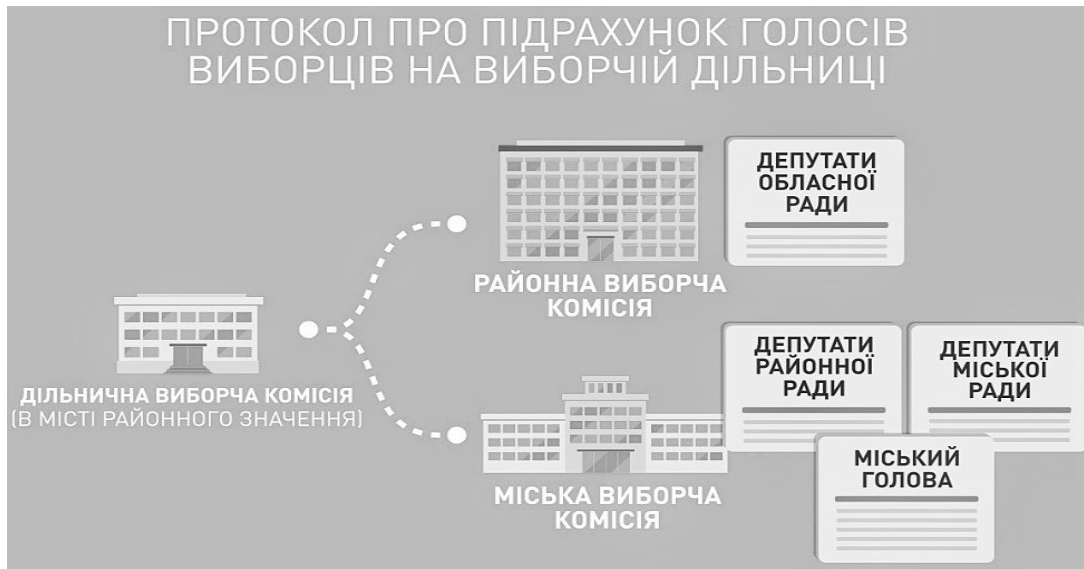
ДВК виборчої дільниці, утвореної в межах міста районного значення, що входить до складу району, доставляє:

1) до районної виборчої комісії – протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів обласної ради у ТВО;

2) до міської виборчої комісії:

- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів районної ради у територіальному виборчому окрузі;
- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів міської ради у територіальному виборчому окрузі;
- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів міського голови.

ДВК виборчої дільниці, утвореної в межах міста обласного значення без районного поділу та (або) до складу якого не входить інше село, селище, місто, а також ДВК виборчої дільниці, утвореної в межах такого ж міста, до складу якого входить село, селище, місто, доставляє до міської виборчої комісії:

- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів обласної ради у ТВО;
- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів міської ради у ТВО;
- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів міського голови.

ДВК виборчої дільниці, утвореної в межах міста обласного значення з районним поділом, де не утворюються районні у місті ради та (або) до складу якого не входить інше село, селище, місто, доставляє:

1) до міської виборчої комісії – протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів обласної ради у територіальному виборчому окрузі;

2) до районної у місті виборчої комісії:

- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів міської ради у територіальному виборчому окрузі;
- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів міського голови.

ДВК виборчої дільниці, утвореної в межах району в місті, де утворюються районні у місті ради, доставляє:

1) до міської виборчої комісії – протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів обласної ради у ТВО;

2) до районної у місті виборчої комісії:

- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів міської ради у територіальному виборчому окрузі;
- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів міського голови;
- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів районної у місті ради в ТВО.

ДВК виборчої дільниці, утвореної в межах села, селища, що входить до складу міста, доставляє:

1) до міської виборчої комісії – протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів обласної ради у ТВО;

2) до сільської, селищної виборчої комісії:

- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів міської ради у ТВО;
- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів міського голови;
- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів відповідно сільського, селищного голови;
- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів відповідно сільської, селищної ради в ОВО.

ДВК виборчої дільниці, утвореної в межах міста, що входить до складу іншого міста, доставляє:

1) до міської виборчої комісії міста, до складу якого входить відповідне місто, – протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів обласної ради у територіального виборчого окрузі;

2) до міської виборчої комісії міста, що входить до складу відповідного міста:

- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів міської ради (міста, до складу якого входить відповідне місто) у територіальному виборчому окрузі;
- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів міського голови (міста, до складу якого входить відповідне місто);
- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів депутатів міської ради (міста, що входить до складу відповідного міста) у територіальному виборчому окрузі;
- ✓ протокол про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці з виборів міського голови (міста, що входить до складу відповідного міста).

Транспортування виборчих документів з відповідних місцевих виборів до ТВК здійснюється головою або заступником голови ДВК та двома членами цієї виборчої комісії.

6.2. Порядок передачі документів до територіальної виборчої комісії

З моменту закінчення голосування ТВК розпочинає безперервне засідання, яке продовжується до встановлення підсумків голосування (ч. 2 ст. 83 Закону).

ВАЖЛИВО! На час безперервного засідання члени ТВК не можуть залучатися до виконання інших функцій, окрім участі у засіданні (ч.2 ст. 83 Закону).

Таке засідання ТВК оформляється протоколом безперервного засідання, який підписується головою або головуючим на засіданні, а також секретарем виборчої комісії або членом виборчої комісії, який виконував на зазначеному засіданні обов'язки секретаря. До протоколу додаються (за наявності) окремі думки членів виборчої комісії, які брали участь у засіданні і не згодні з прийнятим територіальною виборчою комісією рішенням.

Порядок прийому та перевірки виборчої документації від ДВК

Прийом виборчих документів від ДВК відбувається безперервному засіданні ТВК у наступній послідовності:

1) Голова ТВК приймає запечатані пакети з протоколами ДВК та пакети з виборчими бюлетенями, контрольними талонами і предметами, списками виборців, а також, за наявності, окремими думками членів виборчої комісії, викладеними у письмовій формі, актами, заявами, скаргами та рішеннями, прийнятими ДВК (ч. 3 ст. 83 Закону).

Кожен член ТВК має право оглянути кожний пакет із документами (ч. 3 ст. 83 Закону).

2) У разі повної комплектності виборчих документів та цілісності упаковки усіх пакетів ДВК, головою (головуючим на засіданні) ТВК по чергово розпечатуються пакети з протоколами про підрахунок голосів на виборчій дільниці та оголошуються відомості, зазначені у них (ч. 3 ст. 83 Закону);

3) Час прийняття ТВК протоколів ДВК про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці, перелік прийнятих виборчих документів і занесені до протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці відомості фіксуються у протоколі засідання ТВК (ч. 2 ст. 83 Закону).

4) У разі виявлення у протоколі ДВК про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці у відповідному виборчому окрузі з відповідних місцевих виборів виправлень, помилок, неточностей ТВК своїм рішенням може зобов'язати ДВК внести зміни до цього протоколу шляхом складання протоколу з позначкою "Уточнений".

Під час розгляду цього питання ДВК відповідні примірники протоколів про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці, виборчі бюлетені та інші виборчі документи, доставлені до територіальної виборчої комісії, зберігаються у ТВК, яка приймала такі документи.

Рішення про відмову у прийнятті виборчих документів від ДВК, про зобов'язання ДВК виправити виявлені недоліки чи внести зміни до цього протоколу шляхом складання протоколу з позначкою "Уточнений" із зазначенням підстав прийняття відображається у протоколі засідання ТВК.

ДВК зобов'язана у строк, визначений відповідною ТВК, розглянути питання про внесення змін до протоколу. Після цього протокол з позначкою "Уточнений" негайно транспортується і передається відповідній ТВК.

Повторний підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці

Таблиця 9	
Підстава	Дії ДВК

наявні відповідно оформлені акти, складені уповноваженими особами місцевих організацій партій, довіреними особами кандидатів та офіційними спостерігачами - суб'єктами відповідного виборчого процесу, про порушення вимог Закону під час проведення голосування та/або підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці, що дозволяє ТВК поставити під сумнів результати підрахунку голосів виборців на цій дільниці	може прийняти рішення про повторний підрахунок голосів на виборчій дільниці (ч. 6 ст. 83 Закону)
наявні ознаки розпечатування пакетів із запакованими документами	зобов'язана прийняти рішення про повторний підрахунок голосів на ВД (ч. 7 ст. 83 Закону)
у разі неможливості усунення без перерахунку виборчих бюлетенів неточностей у протоколі (протоколах)	

ВАЖЛИВО! Повторний підрахунок голосів виборців на виборчих дільницях у відповідному виборчому окрузі з відповідних місцевих виборів здійснюється ТВК, що прийняла рішення про повторний підрахунок голосів, з обов'язковою участю членів ДВК, які передають виборчу документацію, після розгляду і прийняття протоколів та інших виборчих документів від усіх ДВК. У повторному підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці ТВК мають право брати участь усі члени цієї ДВК і можуть бути присутніми кандидати, уповноважені особи місцевих організацій партій, довірені особи кандидатів, офіційні спостерігачі.

За результатами повторного підрахунку голосів ТВК складає **протокол про повторний підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці** (за формою, встановленою ЦВК) у кількості примірників на 4 більший, ніж кількість осіб, що входять до складу ТВК.

Примірники протоколів нумеруються, **обов'язково** підписуються усіма присутніми членами ТВК та ДВК, що брали участь у повторному підрахунку голосів та засвідчуються печаткою ТВК і мають однакову юридичну силу. Відомості протоколу оголошуються.

Протокол про повторний підрахунок голосів (ч. 13 ст. 83 Закону)

Таблиця 10	
Документи	Їх призначення
Перший примірник (разом з відповідними протоколами ДВК про підрахунок голосів виборців; рішенням ТВК про визнання голосування на виборчій дільниці недійсним (у разі прийняття такого рішення))	додається до протоколів ТВК про підсумки голосування у відповідному виборчому окрузі
Другий примірник	зберігається у секретаря ТВК
Третій примірник	передається ДВК
Четвертий примірник	відразу вивішується для загального ознайомлення у приміщенні ТВК
Решта примірників	по одному примірнику видається членам ТВК

7. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що стосуються місцевих виборів

7.1. Суб'єкти та строки оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що стосуються місцевих виборів

Під скаргою, що стосується виборчого процесу з місцевих виборів, слід розуміти звернення, в якому містяться інформація щодо порушення законодавства України про місцеві вибори та вимога забезпечити реалізацію і захист виборчих прав, законних інтересів суб'єктів виборчого процесу з місцевих виборів, поновити порушені виборчі права

Суб'єкти звернення зі скаргою до ДВК (ч. 1 ст. 94 Закону):

- 1) кандидат у депутати обласної, районної, міської, районної у місті, селищної, сільської ради;
- 2) довірена особа кандидата у депутати сільської, селищної ради – від імені кандидата у депутати;
- 3) кандидат на посаду сільського, селищного, міського голови, старости;
- 4) довірена особа кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови – від імені кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови;
- 5) місцева організація політичної партії, кандидати від якої зареєстровані на відповідних місцевих виборах;
- 6) представник місцевої організації політичної партії в територіальній виборчій комісії з правом дорадчого голосу – від імені місцевої організації партії;
- 7) уповноважена особа місцевої організації партії, кандидати у депутати від якої зареєстровані у багатомандатному виборчому окрузі – від імені місцевої організації партії. При цьому за змістом статті 61 Закону уповноважені особи місцевої організації партії у багатомандатному, територіальному виборчому окрузі представляють місцеву організацію партії у відносинах з виборчими комісіями, крім ЦВК, на території відповідного виборчого округу;
- 8) офіційний спостерігач від місцевої організації партії, яка висунула кандидатів у депутати у багатомандатному виборчому окрузі, від кандидата у депутати сільської, селищної ради, від кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови;
- 9) офіційний спостерігач від громадської організації;
- 10) виборча комісія, утворена відповідно до Закону;
- 11) виборець – громадянин України, який має право голосу на відповідних місцевих виборах.

Виборець може оскаржити рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів оскарження, якщо ці рішення, дії чи бездіяльність порушили або порушують особисто його виборчі права або охоронювані законом інтереси щодо участі у виборчому процесі.

До ДВК або до суду (шляхом подання позовної заяви) оскаржуються порушення, що мали місце під час голосування, допущені (ч. 10 ст. 94 Закону):

- ✓ уповноваженими особами місцевих організацій партій;
- ✓ довіреними особами кандидатів у депутати;
- ✓ довіреними особами кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови;
- ✓ офіційними спостерігачами від місцевих організацій партій, від кандидатів.

Суд, до якого подано позовну заяву, невідкладно повідомляє відповідну виборчу комісію та комісію вищого рівня про її надходження, відкриття провадження в адміністративній справі, а також про ухвалене судом рішення.

У разі отримання повідомлення суду про відкриття провадження в адміністративній справі за позовною заявою виборча комісія, до якої подано аналогічну скаргу (скаргу аналогічного змісту), повертає таку скаргу суб'єкту звернення зі скаргою без розгляду не пізніше наступного дня з дня отримання повідомлення суду із зазначенням підстав її повернення (ч. 14 ст. 94 Закону).

Скарга до ДВК може бути подана відповідним суб'єктом звернення зі скаргою не пізніше закінчення голосування (ч. 3 ст. 95 Закону), та має бути розглянута відразу після закінчення голосування (ч. 6 ст. 97 Закону).

7.2. Порядок та строки розгляду скарг

Скарги, подані до дільничних виборчих комісій, приймаються та реєструються відповідно до Порядку організації роботи та ведення діловодства у виборчих комісіях з місцевих виборів, затвердженого постановою ЦВК від 05.09.2015 року № 228 (далі – Порядок № 228).

Скарги, що надходять до виборчої комісії, мають право приймати голова комісії, заступник голови комісії, секретар або інші члени комісії, уповноважені на це її рішенням (п. 13.2 Порядку № 228).

Скарги до виборчої комісії надсилаються поштою або подаються до комісії особисто або через уповноважену особу, якщо її повноваження посвідчено відповідно до законодавства України (п. 13.3 Порядку № 228).

Скарги реєструються в день їх надходження в журналі реєстрації документів, заяв і скарг у виборчій комісії (п. 13.4 Порядку № 228).

Невідкладно після надходження скарги виборча комісія перевіряє дотримання суб'єктом звернення зі скаргою вимог Закону та Порядку розгляду скарг виборчими комісіями з місцевих виборів, затвердженого Постановою ЦВК від 05.09.2015 р. № 229 (далі – Порядок № 229) щодо форми та змісту скарги.

Скарга подається в письмовій формі і повинна містити (ч. 1 ст. 96 Закону):

- 1) назву виборчої комісії, до якої подається скарга;
- 2) прізвище, власне ім'я (усі власні імена), по батькові (за наявності) або найменування суб'єкта звернення зі скаргою, адресу місця його проживання, місцезнаходження (поштову адресу), а також номер засобу зв'язку, адресу електронної пошти, якщо такі є;
- 3) прізвище, власне ім'я (усі власні імена), по батькові (за наявності) або найменування суб'єкта оскарження, адресу місця його проживання, місцезнаходження (поштову адресу), а також номер засобу зв'язку, адресу електронної пошти, якщо такі є;
- 4) суть порушеного питання;
- 5) виклад обставин і зазначення доказів, якими суб'єкт звернення зі скаргою обґрунтовує свої вимоги;
- 6) чітко сформульовані вимоги із зазначенням суті рішення, ухвалення якого вимагається від суб'єкта розгляду скарги;
- 7) перелік документів і матеріалів, що додаються;
- 8) у разі їх наявності зазначення заінтересованих осіб, яких суб'єкт звернення зі скаргою вважає за потрібне залучити до розгляду скарги (або зазначення про відсутність таких осіб);
- 9) підпис суб'єкта звернення зі скаргою або його представника із зазначенням дати підписання.

Якщо скарга від імені кандидата в депутати, кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, подається його довіреною особою, то в скарзі зазначаються також прізвище, ім'я та по батькові, місце проживання або місцезнаходження (поштова адреса), вид та номер засобів зв'язку кандидата, в інтересах якого подається скарга.

При цьому до скарги додається засвідчена в порядку, встановленому Законом України "Про нотаріат", копія посвідчення, виданого ТВК.

Скарга, що подається від імені місцевої організації партії – суб'єкта виборчого процесу, підписується її керівником чи іншою уповноваженою на те особою із засвідченням підпису печаткою місцевої організації партії або відповідної організації партії вищого рівня, зокрема:

- ✓ районної організації партії – печаткою районної організації партії, печаткою відповідної обласної організації партії;
- ✓ міської (міста обласного значення) – печаткою міської, відповідної обласної організації партії;
- ✓ міської (міста районного значення) – печаткою міської, районної, відповідної обласної організації партії;
- ✓ районної у місті організації партії – печаткою районної у місті, міської, відповідної обласної організації партії;
- ✓ районної у містах Києві, Севастополі організації партії – печаткою районної у містах Києві, Севастополі, Київської, Севастопольської міської організації партії;
- ✓ міської (міста, до складу якого входить інше село, селище, місто) організації партії – печаткою міської (міста, до складу якого входить інше село, селище, місто), відповідної обласної організації партії.

До скарги додається оригінал або засвідчена відповідно до вимог законодавства копія документа, що підтверджує повноваження особи, яка її підписала.

Керівник місцевої організації партії діє як представник відповідної місцевої організації партії без додаткового уповноваження (п. 6.4 Порядку № 229).

Скарга від імені виборчої комісії подається за рішенням виборчої комісії (п. 6.5 Порядку № 229).

Така скарга підписується головою (заступником голови) виборчої комісії або головуючим на засіданні виборчої комісії, на якому приймалося рішення про звернення зі скаргою, та засвідчується печаткою виборчої комісії (п. 6.5 Порядку № 229).

Л2

До скарги додається оформлений належним чином витяг з протоколу засідання виборчої комісії щодо прийняття нею рішення про звернення зі скаргою (п. 6.5 Порядку № 229).

До скарги додаються її копії (із розрахунку – 1 для суб'єкта оскарження, 1 – для кожної зацікавленої особи, яку суб'єкт оскарження вважає за потрібне залучити до розгляду скарги), докази, зазначені у скарзі, та копії усіх документів, що додаються до неї, у кількості, яка дорівнює кількості суб'єктів оскарження та заінтересованих осіб, зазначених у скарзі (ч. 2 ст. 96 Закону). При цьому письмові докази подаються в оригіналі або в засвідченій в установленому порядку копії (п. 6.6 Порядку № 229).

ВАЖЛИВО! Безпосередньо при прийнятті скарги не перевіряється дотримання вимог щодо її змісту та строків звернення.

При прийнятті скарги слід звернути увагу на:

- ✓ кількість сторінок скарги та їх цілісність;
- ✓ фактичну наявність додатків та їх відповідність переліку додатків, зазначеному в скарзі.

Всі прийняті скарги обов'язково в день їх надходження реєструються в журналі реєстрації документів, заяв і скарг (13.4 Порядку № 228).

Зареєстровані документи, звернення в день їх реєстрації подаються голові комісії (в разі відсутності голови комісії – заступнику голови), який дає відповідні доручення членам комісії та залученим фахівцям щодо їх попереднього розгляду та підготовки відповіді.

ВАЖЛИВО! Після реєстрації скарги необхідно перевірити дотримання вимог ст. 96 Закону щодо форми та змісту скарги.

Скарга, оформлена без дотримання вимог, повертається головою або заступником голови ДВК суб'єкту звернення зі скаргою без розгляду невідкладно (п. 6.7 Порядку № 229).

При поверненні скарги без розгляду зазначається вичерпний перелік недоліків, які перешкоджають розгляду скарги, і вказується на можливість повторного звернення із скаргою, оформленою відповідно до вимог Закону у встановлені Законом строки для оскарження (ч. 2 ст. 97 Закону).

ВАЖЛИВО! Повернення скарги без розгляду з інших підстав не допускається.

При повторному поданні скарги з невиправленими недоліками або з допущенням нових недоліків виборча комісія приймає постанову про залишення її без розгляду по суті (ч. 3 ст. 97 Закону).

ДВК в обов'язковому порядку своєчасно повідомляє суб'єкта звернення зі скаргою, суб'єкта оскарження та інших заінтересованих осіб про час і місце розгляду скарги рекомендованою телеграмою, факсимільним повідомленням, засобами електронної пошти, по телефону з обов'язковим фіксуванням такої дії відповідною службовою особою виборчої комісії окремою письмовою довідкою, яка долучається до справи (протоколу) відповідного засідання виборчої комісії (ч. 9 ст. 97 Закону, п. 7.3 Постанови № 229).

Неприбуття на засідання суб'єкта розгляду скарги осіб, які були належним чином повідомлені про нього, не перешкоджає розгляду скарги (п. 7.2 Постанови № 229).

Копії скарги та доданих до неї документів надаються суб'єкту оскарження та заінтересованим особам заздалегідь, а у разі неможливості - не пізніше початку розгляду скарги (п. 7.4 Постанови № 229).

Суб'єкт оскарження має право подати письмові пояснення по суті скарги, які беруться до розгляду ДВК (п. 7.4 Постанови № 229).

Якщо виборча комісія під час розгляду скарги визнає необхідним проведення перевірки зазначених у скарзі обставин правоохоронними органами, відповідні правоохоронні органи за зверненням виборчої комісії перевіряють ці обставини та вживають відповідних заходів щодо припинення порушення законодавства у дводенний строк з дня отримання звернення виборчої комісії, а якщо таке звернення отримано ними менш як за три дні до дня голосування, у день голосування чи наступного за ним дня, - невідкладно. Про результати перевірки та вжиті заходи відповідні органи у дводенний строк повідомляють виборчу комісію, яка до них звернулася (ч. 8 ст. 97 Закону).

Перед розглядом скарги по суті виборча комісія вивчає скаргу для встановлення:

- 1) чи подано скаргу належним суб'єктом звернення зі скаргою, визначеним Законом;
- 2) чи віднесено Законом та Порядком № 229 розгляд цієї скарги до повноважень виборчої комісії (належний суб'єкт розгляду скарги);
- 3) чи дотримано суб'єктом звернення зі скаргою строки оскарження, встановлені Законом.

ВАЖЛИВО! ДВК приймає рішення про залишення скарги без розгляду по суті, якщо вона (ч. 11 ст. 97 Закону):

- ✓ подана неналежним суб'єктом звернення зі скаргою,
- ✓ до неналежного суб'єкта розгляду скарги
- ✓ з порушенням строків оскарження.

Рішення за результатом розгляду скарги

Під час розгляду по суті скарги щодо **рішення** суб'єкта оскарження виборча комісія вирішує (ч. 2 ст. 99 Закону, п. 9.5 Постанови № 228):

- 1) чи мало місце прийняття оскаржуваного рішення суб'єктом оскарження;
- 2) чи було оскаржуване рішення прийнято суб'єктом оскарження на законних підставах;
- 3) чи було оскаржуване рішення прийнято в межах повноважень та відповідно до визначеної законом процедури;
- 4) які правові норми належить застосувати до цих правовідносин та чи віднесено законом розгляд скарги до повноважень суб'єкта їх розгляду;
- 5) чи належить задовольнити кожну з вимог суб'єкта звернення або відмовити в їх задоволенні;
- 6) чи належить поновити порушені права або законні інтереси суб'єкта звернення іншим способом;

7) які рішення слід зобов'язати прийняти або які дії, що впливають з факту скасування рішення, вчинити.

Під час розгляду по суті скарги щодо **дії (бездіяльності)** суб'єкта оскарження виборча комісія вирішує (ч. 3 ст. 99 Закону, п. 9.6 Постанови № 228):

- 1) чи мала місце оскаржувана дія (бездіяльність) суб'єкта оскарження;
- 2) чи оскаржувана дія (бездіяльність) здійснювалася (вчинялася) суб'єктом оскарження на законних підставах;
- 3) які правові норми належить застосувати до цих правовідносин та чи віднесено законом розгляд скарги до повноважень суб'єкта її розгляду;
- 4) чи належить задовольнити кожну з вимог суб'єкта звернення або відмовити в їх задоволенні;
- 5) чи належить поновити порушені права або законні інтереси суб'єкта звернення іншим способом;
- 6) які рішення слід зобов'язати прийняти або які дії, що впливають з факту визнання оскаржуваних дій чи бездіяльності протиправними, вчинити.

Розглянувши скаргу по суті, ДВК може прийняти одне з таких рішень (п. 9.7 Постанови № 229):

- ✓ задовольнити скаргу повністю;
- ✓ задовольнити частково;
- ✓ відмовити в задоволенні.

Рішення про задоволення скарги виборча комісія приймає у разі встановлення, що рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта оскарження не відповідають законодавству про місцеві вибори. **У такому разі виборча комісія може прийняти рішення, яким (п. 9.9 Постанови № 229):**

- 1) визнати рішення суб'єкта оскарження чи окремих його положень, дії чи бездіяльність такими, що не відповідають вимогам законодавства, порушують виборчі права громадян, права та законні інтереси суб'єкта виборчого процесу;
- 2) скасувати рішення суб'єкта оскарження;
- 3) зобов'язати суб'єкта оскарження здійснити дії, передбачені законодавством, що регулює організацію та порядок проведення виборів;
- 4) зобов'язати суб'єкта оскарження утриматися від вчинення певних дій;
- 5) поновити в інший спосіб порушені права та законні інтереси суб'єкта звернення зі скаргою;
- 6) зобов'язати суб'єкта оскарження здійснити передбачені законодавством, що регулює організацію та порядок проведення виборів, дії, які впливають із факту скасування рішення, визнання оскаржуваних дій або бездіяльності протиправними.

ДВК відмовляє в задоволенні скарги, якщо:

- 1) оскаржуване рішення, дія чи бездіяльність суб'єкта оскарження вчинені відповідно до закону, в межах повноважень, передбачених законом, і не порушують виборчі права суб'єкта звернення зі скаргою;
- 2) суб'єктом звернення зі скаргою не доведено порушення суб'єктом оскарження законодавства про місцеві вибори, а наявних у матеріалах скарги доказів недостатньо для встановлення цього факту суб'єктом розгляду скарги;
- 3) на момент розгляду скарги виборчою комісією – суб'єктом оскарження вчинено необхідні дії, скасовано рішення, що є предметом оскарження, або іншим способом поновлено права суб'єкта звернення зі скаргою відповідно до вимог Закону (відсутність предмета оскарження).

Копія рішення виборчої комісії видається чи надсилається **не пізніше наступного дня після прийняття рішення**, а у разі прийняття рішення напередодні, в день голосування або на наступний день – **невідкладно** (п. 9.4 Порядку № 229):

- ✓ суб'єкту звернення зі скаргою,
- ✓ суб'єкту оскарження,
- ✓ заінтересованим особам,
- ✓ відповідній виборчій комісії,
- ✓ іншому суб'єкту, про якого йдеться у рішенні.

Якщо ви хочете покращити свої знання щодо організації виборчого процесу, знайти зразки складання документів виборчих комісій або отримати відповідь на питання, як вийти із нестандартних ситуацій – скористайтесь системою он-лайн навчання «ВИБОРКОМ» **vyborkom.org** . Складові системи:

1. Модуль он-лайн навчання

Дозволяє пройти навчання он-лайн з використанням різноманітних навчальних матеріалів: відеолекцій, текстових інструкцій, інфографіки і анімацій. Також можна перевірити свої знання за допомогою тестів.

2. Бібліотека, що містить:

- збірник законодавчих і підзаконних актів, які регулюють організацію та проведення виборів;
- форми документів та більше 100 зразків складання документів виборчих комісій;

3. Підсистема "Питання-відповідь"

Якщо ви шукаєте вихід із нестандартної ситуації – до ваших послуг підсистема «Питання-відповідь». Ви можете поставити свої питання он-лайн і отримати відповідь від експертів системи.

Система є відкритою для всіх користувачів. Доступ до матеріалів системи безкоштовний.